

de

Nr 1 | 2004 € 5,50

HUMANIST

ONAFHANKELIJK OPINIETIJDSCRIFT

Het moeras van de mensenrechten

Asociaal gedrag: zeg er wat van!

HOOFFDOEK? GEEN PROBLEEM!

De discussie over het dragen van een hoofddoek door moslima's heeft met het verbod op openbare scholen in Frankrijk overtrokken dimensies bereikt. De grote Franse slag verkeert weer eens in een groteske vertoning en het is jammer dat sommigen daarmee hier toch op het verkeerde been worden gezet.

Zeker, het dragen van zo'n hoofddoek is geen vrije keuze van islamitische vrouwen. Het is veeleer een symbool van hun voortgezette onderdrukking. Dubbele onderdrukking, als vrouw en als gelovige. De uitsluitend mannelijke geestelijke leiders die de hoofdbedekking voorschrijven doen dit niet op basis van enige heilige tekst, zomin als de paus in Rome enige bijbelse grond heeft om zijn vrouwelijke volgelingen anticonceptie te ontzeggen, zijn priesters het celibaat op te blijven dringen en vrouwen buiten de kerkelijke ambten te houden. En ook al zouden koran of bijbel zulke uitspraken wel bevatten, het zijn boeken van eeuwen her! Waarheden staan in alle boeken en ieder boek kan heilig zijn. Voor wie dat wil. Maar het is volstrekt belachelijk om iets als waar te bestempelen omdat het ooit gezegd is of geschreven staat. Het 'belofde

land' van de joden is even grote nonsens als de hemelse maagden die de moslimmartelaar te wachten staan.

Maar daarom hoeven we die gedachten, of de uitdrukkingen daarvan, nog niet te verbieden, als dat al zou kunnen. Integendeel. De fantasie wil ook wat. En met het verbieden van hoofddoek of andere godsdienstige kenmerken komt de inherente onderdrukking geen stap dichterbij de afschaffing ervan. Het kwaad zit 'm niet in de verschijningsvorm, maar in de ziel. De ziel van de fundamentalist, die de gelijkheid van mensen ontkent ter wille van zijn eigen macht en wellust. De hoeders van dat kwaad maken het samenleven moeilijk, niet de slachtoffers ervan. Wie goed kijkt ziet dat de eerstgenoemde in de minderheid zijn. En wie nadenkt weet dat ze alleen nog maar kunnen verliezen.

Krampachtig vasthouden aan het recht op een hoofddoek is in zichzelf al een verloren slag. Daarom: hoofddoek? Geen probleem!

Boudewijn Chorus

Als nalaten u een zorg is

Na een overlijden moet er in korte tijd veel geregeld worden. Dat gaat gemakkelijker als u zelf al maatregelen heeft genomen. Veel mensen vinden het moeilijk of onaangenaam om daar over na te denken. Toch is het belangrijk dat op tijd te doen, want het geeft veel rust als deze zaken van te voren goed geregeld zijn.

U kunt de Stichting Steunfonds Humanisme benoemen als executeur-testamentair. Het Steunfonds heeft deskundige mensen in dienst die uw laatste wens kunnen uitvoeren. Een jarenlange ervaring met deze vorm van dienstverlening staat borg voor zorgvuldigheid en integriteit.

Het Steunfonds Humanisme is opgericht door het Humanistisch Verbond. Het Humanistisch Verbond zet zich in voor een humane, tolerante samenleving. Vraag gerust meer informatie, telefonisch via nummer 020 521 90 36 of met behulp van de bon. U kunt ook kijken op: www.humanistischverbond.nl/steunfonds.

Stuur de bon in een envelop zonder postzegel naar:
Steunfonds Humanisme, Antwoordnum 10938,
1000 RA Amsterdam

JA ik wil meer informatie over een executeur-testamentair van het Steunfonds Humanisme

naam m/v
adres
pc/woonplaats
telefoon H

Word nu lid

Lidmaatschap, steunmiddelen, verspreiding van het Humanistisch Verbond. Het Steunfonds Humanisme is een onderdeel van het Humanistisch Verbond. Het Steunfonds Humanisme is een onderdeel van het Humanistisch Verbond.

Naam: _____

Adres: _____

Postcode: _____

Woonplaats: _____

Telefoon: _____

Handtekening: _____

Datum: _____

U kunt lid van het Humanistisch Verbond worden door de bon in te vullen en te sturen naar het Humanistisch Verbond, c/o Steunfonds Humanisme, Antwoordnum 10938, 1000 RA Amsterdam.

U kunt lid van het Humanistisch Verbond worden door de bon in te vullen en te sturen naar het Humanistisch Verbond, c/o Steunfonds Humanisme, Antwoordnum 10938, 1000 RA Amsterdam.

de HUMANIST
Onafhankelijk opinietijdschrift
Verschijnt 6x per jaar
58e jaargang

Postbus 257, 1000 AG Amsterdam
Nieuwe Keizersgracht 45
Tel. (020) 330 72 00

Hoofdredactie
Boudewijn Chorus

Redactie (redactie@humanist.nl)
Josephine Krikke

Medewerkers aan dit nummer
Jaan van Aken, Alice Broeksma,
André de Bruin, Bob Brunschot,
Carrie, Paul Cliteur, Ad van Dun,
Emmanuel Ferrand, Peter Gorgels,
Sijmen Hendriks, Stan van Houcke,
Erik Kottier, Caspar van Meel, Leon
Mussche, Max Pam, Arjan Post,
Peter van Rietschoten, Marcel
Ruijters, Bart Siebelink, Peter
Valckx, Hilde van Vlaanderen,
Arthur ten Wolde.

Uitgever
Paul Roosenstein/Uitgeverij SWP
Vormgeving Lotte Peters
Druk Geers Offset, Oostakker (B)
Administratie Marga Ineke

Abonnementsprijzen
Per jaar € 29,75, Leden
Humanistisch Verbond € 22,75, stu-
denten € 22,00. Toeslag buiten
Nederland € 11,50. Prijs los nummer
€ 5,50. Verzendkosten bij nabestel-
ling € 2,30.

Aanmelden abonnement
SWP, Postbus 257,
1000 AG Amsterdam
Fax (020) 330 80 40,
admi@swpbook.com
Abonnementen worden berekend
per kalenderjaar en gaan in met de
eerstvolgende editie. U ontvangt
een factuur of acceptgiro voor de
resterende periode van het lopende
jaar. Abonnementen worden auto-
matisch verlengd tenzij uiterlijk
vóór 1 december schriftelijk is
opgezegd.

Advertenties
Uitgeverij SWP, Rens van den Burg,
Postbus 257, 1000 AG Amsterdam.
Telefoon: (020) 330 72 00.
Fax: (020) 330 80 40.
E-mail: adv@swpbook.com

Verschijningsdata De Humanist ver-
schijnt tweemaandelijks. In 2004
zijn de verschijningsdata: 22 april,
24 juni, 2 september, 21 oktober, 16
december.

Omslagfoto: Erik Kottier

© 2004 Uitgeverij SWP, Amsterdam.
Alle rechten voorbehouden.
ISSN 0025-9489

Nederlands
uitgeversverbond
Groep vaktijdschriften

INHOUD

Een ander
aanspreken op
onacceptabel
gedrag. Wie durft
dat nog? (p.8)

Nr. 1 | 2004

REPORTAGE & ACHTERGROND

- 8 Training in grenzen stellen
- 11 Verantwoord ondernemen nu het tegenzit
- 23 Nederlandse begint verzorgingshuis in Frankrijk

INTERVIEW

- 4 Hoogleraar Grünfeld over schendingen van mensenrechten
- 18 Robert Bowman, ex-Star Wars:
'VS heeft 9/11 opzettelijk niet voorkomen'

ESSAY

- 35 Hoeveel ruimte is er nog voor 'eigen' beslissingen
in ons leven?

COLUMNS

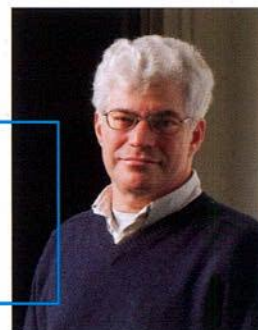
15 Carrie: Weg is weg	27 Sprekend: Anne-Marie Mouwen
26 Max Pam: Herinneringen
van incestslachtoffers	28 Ondertussen op het internet
33 Paul Cliteur: Het drama
van de multiculturalisten	29 De bezieling: Fred Peters
	30 Canon van het humanisme
	32 De Doordenker
	34 Verlicht: Nietzsche
	38 Repliek
	41 Zoom
	45 Agenda

RUBRIEKEN

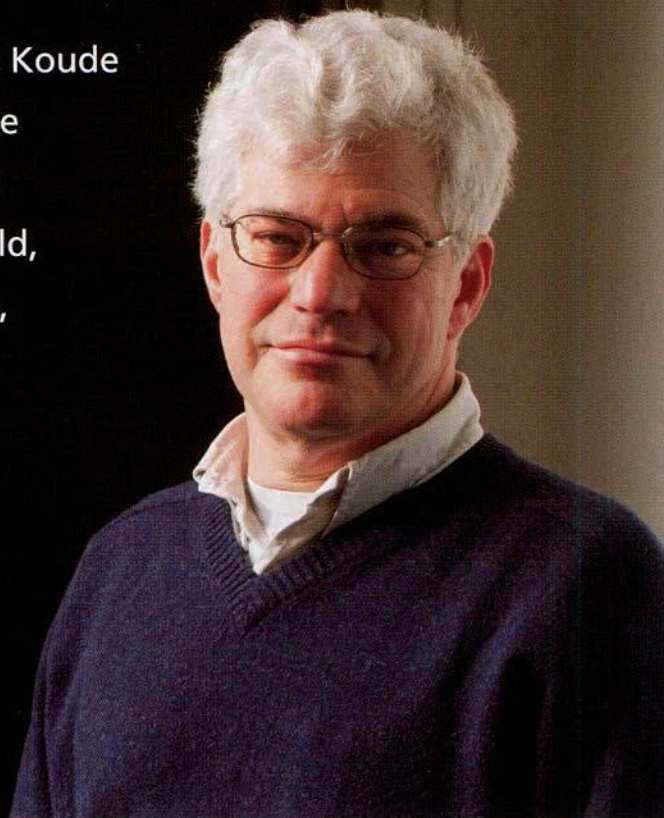
- 2 Redactioneel
- 16 Werk in uitvoering:
Humanistische huwelijksviering

Fred Grünfeld:

'Afhankelijk van de grenzen die je trekt, vind
je meer schendingen dan je zou denken'

In de machtsverhoudingen van na de Koude Oorlog kunnen 'omstanders' genocide voorkomen. Soevereiniteit ging altijd boven humaniteit. Maar Fred Grünfeld, bijzonder hoogleraar mensenrechten, bespeurt daarin een omslag.

Foto's: Erik Kottier

Fred Grünfeld hoogleraar mensenrechten

'Uitsluiting is dé alarmbel'

ARJAN POST

In Rwanda en Srebrenica hadden we vredestroepen op dezelfde plaats en dezelfde tijd als waar volkerenmoord werd gepleegd. In plaats van onze troepen te versterken, trokken we ze terug.' Aldus een schuldbewuste Kofi Annan tijdens een conferentie over genocide, kortgeleden in Stockholm. Andermaal wees de secretaris-generaal van de Verenigde Naties op een 'uiterst beschamende' vertoning van de internationale gemeenschap. Die had 'wel de middelen, maar niet de wil' om in te grijpen. Het is niet de eerste keer dat hij het beleid van neutraliteit tegenover agressors laakt. Ook in 2003 spoorde hij aan tot het opstellen van criteria voor vroegtijdig ingrijpen. Het impliceert een alternatieve weg, waarin preventie van mensenrechtenschendingen een nadrukkelijker rol krijgt. Zowel de globalisering van terrorisme noodt

daartoe, als de veranderende aard van conflicten. Sinds de val van de Berlijnse Muur zijn oorlogen steeds meer versplinterd in regionale en etnische maar vooral binnenstatelijke conflicten. Daarmee heeft de internationale gemeenschap als vanzelf de rol van omstander gekregen. Vooral sinds 'Rwanda' en 'Srebrenica' wordt soevereiniteit meer als keerzijde van humaniteit gezien. Maar als Kofi Annan al de handen op elkaar zou krijgen voor een actieve politiek op basis van *early warning*, dan nog ontbreekt het aan eensluidende criteria van mensenrechtenschendingen. Wat zijn dat eigenlijk, hoe ontstaan ze? Die vragen waren voor de stichting PIOOM, Projecten voor Interdisciplinair Onderzoek naar Oorzaken van Mensenrechtenschendingen, aanleiding om dr. Fred Grünfeld (1949), poli-

'Afhankelijk van de grenzen die je trekt, vind je meer schendingen dan je zou denken'

ticoloog aan de Universiteit Maastricht, onlangs tot bijzonder hoogleraar aan de Universiteit Utrecht te benoemen.

Vergeten wetenschap

"Eigenlijk weten we helemaal niet zoveel", zegt Grünfeld in zijn stampvolle werkkamer in Maastricht. "De studie naar de omstandigheden van politiek geweld heet ook wel de vergeten wetenschap. Je kunt wel tegen alles ten strijde trekken, maar het is hoog tijd om vanuit wetenschappelijk oogpunt vast te stellen waartegen dan wel."

Natuurlijk, er is veel historisch onderzoek verricht naar de Holocaust, de goelag, de horror van Pol Pot, de genocide op de Armeniërs, naar politiek geweld in Latijns-Amerika. Maar pas zeer recent verbreedt de studie zich naar verscheidene disciplines over langere tijd. Pas recent is er oog voor de logica van barbarij, de omstandigheden die beulen voortbrengen, de rol van de psyche, de bureaucratie, de sociale context. Dat bredere perspectief moet resulteren in indicatoren die, ooit, 'decivilisatie' volgens de beschavingstheorie van Norbert Elias moeten voorkomen. Grünfelds eerste resultaten, van het onderzoek naar staten en internationale organisaties als omstanders bij het ontstaan en voortduren van grootschalige schendingen, presenteerde hij tijdens zijn oratie eind vorig jaar, op de dag van de rechten van de mens. Hij onderzocht elf staten en twee autonome gebieden, van Algerije tot de Palestijnse gebieden in de periode 1989-2002, door verschillende indicatoren van schendingen te wegen. Het verband tussen burger-politieke en sociaal-economische schendingen blijkt veranderlijk en diffuus; maar uit alle analyses

spreekt een evidente samenhang tussen de mate van schendingen en de mate van geweld dat erop volgt. De uitsluiting van sociale of etnische groepen van bijvoorbeeld onderwijs en huisvesting blijkt in vrijwel alle gevallen de alarmbel voor grove schendingen of uiteindelijk burgeroorlogen te zijn.

Tijdens zijn onderzoek ontdekte Grünfeld hoezeer het veld van mensenrechten in de greep is van modes. "Er zijn landen, zoals Mali of Tunesië, waar weinig aandacht voor is. Ook niet bij Amnesty of Human Rights Watch." De betrouwbaarste en volledigste verslagen van schendingen komen van het American State Departement. Grünfeld kreeg de nodige kritiek te verduren: dat kon toch niet. "Het is verbazingwekkend, maar het is echt zo." Het geeft overigens te denken als de Nederlandse regering zich volledig op eigen rapporten baseert bij de uitzetting van uitgeprocedeerde asielzoekers, vindt hij. De schending van rechten is hoe dan ook een moeras. "Ga maar na: de Verenigde Staten op Quantánomo Bay, de Britten destijds in Ierland, of zelfs in Nederland als het gaat om kindermishandeling: afhankelijk van de grenzen die je trekt, vind je meer schendingen dan je zou denken." Grünfeld beperkt zich tot flagrante mensenrechtenschendingen: systematische martelingen, buitenrechtelijke executies.

Tweekoppig monster

Dat betekent vooral aandacht voor de rol van de staat. De staat die insluit of uitsluit, de staat die beschermt of moordt – of beide tegelijk. Behalve een tweekoppig monster is de staat ook de 'grootste mensendoder', zoals socioloog Abram de Swaan vorig jaar in zijn

Huizinga-lezing nog eens uiteenzette. Niet de staat in oorlog met zijn vijand, maar de staat die zich tegen zijn burgers keert heeft in de twintigste eeuw 170 miljoen levens geëist.

"Dus is alleen de omstander bij machte om zich tegen zulk geweld te keren", stelt Grünfeld. In zijn analyse en oratie speelt die postmoderne derde de hoofdrol. Vroegtijdig ingrijpen in (binnenstaelijke) conflicten kan de ernst, frequentie en reikwijdte van mensenrechtenschendingen reduceren. Latere actie kan tot escalatie leiden en heeft hoe dan ook een hoge prijs. Dat is de theorie. Maar leidt vroegtijdig waarschuwen ook tot vroegtijdig optreden? "Juridisch gesproken kunnen buitenstaanders inderdaad niets doen. Het is bovendien een gevoelige kwestie, omdat staten zelf de verantwoordelijkheid hebben hun eigen burgers te beschermen. De soevereiniteit zit nog goed in het zadel. Maar steeds meer wordt daarbij gelet op humaniteit."

Rol van de omstander

In zijn oratie wijst Grünfeld erop dat 'transparante samenlevingen', met alle technologie die hun ter beschikking staat, vanzelf 'getuige' worden. Hij haalt Elie Wiesel aan, die heeft betoogd dat de neutrale omstander niet bestaat: non-interventie geeft de beulen vrij spel laten. "Er is altijd veel aandacht gegaan naar slachtoffers en daders. Terecht, maar wat mij interesseert is de taak van die derde. Aan welke kant staat die? Zijn interventie wordt mede mogelijk dankzij spionagesatellieten en rapporteurs. Het weten is daarmee een gegeven." In klassieke conflicten tussen en binnen machtsblokken leidden waarschuwingen juist niet tot ingrijpen:

'Interventies kunnen een hard middel zijn, die de boel verergeren'

altijd dreigde nucleaire overtroefing. Na de Koude Oorlog h d dat anders kunnen zijn. Grünfeld noemt de beroemde fax van generaal Daillaire aan het VN-hoofdkwartier, die daarin signaleerde hoe de bejegening in Rwanda tussen Hutu's en Tutsi's veranderde – "de dehumanisering waarmee het altijd begint". Dat waren duidelijke indicatoren, vindt ook Grünfeld; maar de roep om versterking van de VN-vredesmacht werd niet beantwoord. De politieke wil tot optreden ontbrak bij de omstander.

Hij verwijst naar Pulitzer-prijswinnaar Samantha Power, die in haar studie 'Een probleem uit de hel' (2003) een Amerikaans patroon van afzijdigheid laat zien. Via bureaucratische taalspellen wordt telkens de morele last afgeschud; vermijding van de term 'genocide' maakt het eenvoudiger om niet in te grijpen. Grünfeld stelt in zijn oratie daarom artikel 450 van het Wetboek van Strafrecht voor als moreel uitgangspunt: de plicht om iemand in nood te helpen. En eigenlijk kan alleen de VN

dat. "Dat is de belangrijkste internationale omstander."

Probleem is alleen dat het VN-handvest de inmenging in interne aangelegenheden verbiedt. Wel kan de Veiligheidsraad bij uitzondering expliciet geweld toestaan als de internationale vrede en veiligheid worden bedreigd. En daar liggen volgens Grünfeld mogelijkheden. "In hoofdstuk 7 van het Handvest, het cruciale onderdeel voor dwangmaatregelen, is ruimte om het begin van conflictsituaties  n van mensenrechtenschendingen te interpreteren als bedreiging van die vrede en veiligheid. Vroegtijdige gewapende interventie wordt dan mogelijk."

Goed gezelschap

Hier bevindt hij zich in goed gezelschap. Max van der Stoep, de strijdbare OVSE-waarnemer in Macedonië en Kosovo, heeft zich – net als Kofi Annan – ertegen verzet dat interventie pas kan na 'onomstotelijk vaststaande systematische schendingen van de mensenrechten van de meest ernstige aard'. Als

het kwaad al is geschied dus. Grünfeld ziet een lichtpuntje in de manier waarop de VN in 1991 reageerde op de dreiging van Saddam om de Koerden te verdrijven. "Toen werd de eerste resolutie voor humanitaire hulp en no-fly zones in dat verband aangenomen. Met dank ook aan de CNN-factor ontstond een brede verontwaardiging over het beperkte mandaat." Vervolgens bedacht de VN een 'truc' door de vlucht van de Koerden naar Turkije, Syrië, Iran als bedreiging van de regionale stabiliteit te interpreteren. "Toen was ingrijpen w l mogelijk, maar zonder de mensenrechten als directe reden te noemen." Ook bij de val van het apartheidssysteem in Zuid-Afrika werden de mensenrechten 'verbloemd': in de officiële lezing was de wapenwedloop een bedreiging voor heel zuidelijk Afrika. Tonen zulke voorbeelden niet dat de term 'mensenrechten' te idealistisch en abstract is bij conflictbeheersing? Michael Ignatieff heeft wel betoogd dat politieke stabiliteit soms veel urgenter is.

"Misschien wel idealistisch", zegt Grünfeld, "maar nee – ik geloof echt dat het een basaal gegeven is. Lees de Universele Verklaring: dat zijn heel simpele zinnetjes, die voor iedereen zouden moeten gelden. 'Wij doen het anders', dat zeggen alleen de potentaten. Die vinden steniging een prachtig instrument tegen overspel. Maar de slachtoffers zullen nooit zeggen: 'Tja, die Verklaring is nogal westers.' Paul Cliteur zal het er niet mee eens zijn, maar ik geloof in de universaliteit van die verklaring. Die zie ik niet als typische uitkomst van de westerse beschaving. Wel kun je zeggen dat mensenrechtenschendingen simpelweg minder v orkomen in democratieën."

'Iedereen is geneigd te denken dat terrorisme uit armoede en ellende groeit'

Het gesprek gaat naar de krantenfoto aan de muur. Een opgeruimd familie-kiekie uit de jaren zeventig, poserend in luchtige vrijetijdskleding voor een glimmende Cadillac. Het is de familie Bin Laden. "Die foto heb ik opgehangen omdat iedereen geneigd is te denken dat terrorisme uit armoede en ellende groeit. Dat is niet zo. Veel geweld heeft weliswaar te maken met de scheve verdeling van rijkdom in de wereld; maar landen als Chili laten zien dat democratie en welvaart nooit een garantie zijn tegen nieuwe dictaturen." In zijn onderzoek kijkt Grünfeld daarom naar aanleidingen, korte- en lange-termijnoorzaken van schendingen, zoals etnische twisten, armoede en overbevolking. "De oorzaken moet je zeker proberen weg te nemen, maar ik denk niet dat toekomstige slachtoffers ooit de daders van hun daden kunnen

houden. Ik verwacht meer van de omstander, omdat diens verantwoordelijkheid vanzelf groter wordt." Maar de blauwhelmen in Srebrenica, dat waren toch ook 'omstanders'? Grünfeld aarzelt. "We moeten nooit vergeten dat interventies een hard middel zijn, die de boel kunnen verergeren. Maar je moet zeker niet als blindeman optreden, zoals in Bosnië. Men had véél eerder, véél harder moeten ingrijpen." Dat het kabinet-Kok destijds aftrad, laat volgens hem zien dat niet alleen de nationale politiek maar ook de internationale omstander verantwoordelijkheid draagt. Schuld gaat hem weer te ver. "Dan zeg je dat Dutchbat hoe dan ook de val van de enclave had kunnen voorkomen. Je kunt je natuurlijk afvragen of ze die bussen hadden moeten laten gaan. Mannen die van vrouwen gescheiden worden, dat is een

centimeter voor de afgrond." Alles wees op genocide, vindt hij. Het hoge woord dus, waarvoor Jan Pronk destijds als minister van Buitenlandse Zaken 'schandelijk' in de hoek werd gezet. Nota bene door een CDA-kamerlid dat nu de NAVO aanvoert.

Erger voorkomen

"De kwestie-Srebrenica leert dat 'weten' alleen niet genoeg is. Er is ook druk van de publieke opinie nodig, een parlementaire legitimatie. Het probleem is alleen dat je bij vroegtijdig ingrijpen niet ziet hoe ernstig de situatie is. En als je dan hebt ingegrepen, kun je niet laten zien wát je hebt voorkomen. Daar win je geen verkiezingen mee. Maar grijp je niet in, dan wordt de kans op succes steeds kleiner. De omstander wordt sneller een bezetter en heeft steeds zwaardere middelen nodig." Hoezeer Grünfeld ook had gewild dat Bush en Blair met VN-mandaat Irak binnenvielen, en zonder 'alle misleiding' – de preventieve aanval op zichzelf moet niet te snel van tafel, vindt hij. "Misschien is dat toch de eerste, onvolkomen stap naar een nieuwe benadering van humaniteit. Gezien de aard van internationale conflicten en de zelfmoordaanslagen moeten we niet te snel op juridische obstakels van vroegtijdig ingrijpen wijzen. We moeten blijven zoeken naar nieuwe wegen om erger te voorkomen." |

De oratie 'Vroegtijdig optreden van omstanders ter voorkoming van oorlogen en schendingen van de rechten van de mens' is te bestellen bij de Onderzoeksschool Rechten van de Mens, tel. 043-2538034 of rvidm@law.uu.nl

Grenzen stellen

BART SIEBELINK

Wie durft een ander nog aan te spreken op onacceptabel gedrag? De politie en ook de regering vinden dat burgers dat onderling moeten doen. Maar hoe? Dat zeggen ze er nooit bij. Toch is het mogelijk, zo leert de nieuwe training 'Grenzen stellen'.

Rokende jongeren op plekken waar het niet mag, treinpassagiers die irritant luidruchtig zitten te bellen, te harde muziek van de burens, scholieren of personeel met een te grote bek; hoe pak je ze aan? Zijn ze überhaupt nog aan te spreken? "Zeker wel", zegt voormalig jongerenwerker en medewerker Jaap Antheunisse van het in Rotterdam gevestigde bureau PJ, partners in jeugdbeleid en samenlevingsopbouw. "Het vergt alleen meer kennis van de juiste gesprekstechnieken en non-verbale communicatie. We weten tegenwoordig zoveel meer over het sturen van gedrag, dat er voor heel veel lastige situaties uitgekende methoden zijn ontwikkeld om ermee om te gaan."

Als ervaren pedagoog met tevens een eigen adviesbureau heeft Antheunisse veel trainingen ontwikkeld voor allerlei professionals. Een daarvan is de cursus 'Grenzen stellen of het hanteren van onacceptabel gedrag' waarmee je leert een ander aan te spreken zonder meteen een klap voor je kop te

riskeren. De training is het resultaat van een politietraining die Antheunisse samen met de co-trainer en simulatieacteur Michiel Zeegers verder heeft ontwikkeld.

Vliegende stoeptegels

Is de samenleving voortaan verlost van incidenten zoals de neergeschoten conductor, de neergestoken buschauffeur en vliegende stoeptegels in de trein? "Excessen zullen zich blijven voordoen", relativeert Antheunisse, "maar je kunt wel ontzettend veel bereiken. Of het nu in je werk is, bij het opvoeden van kinderen, op school, in de trein of op straat. Overal word je geregeld geconfronteerd met onacceptabel gedrag."

Dat jongeren vaak de veroorzakers zijn, vindt Antheunisse niet zo vreemd. "Ze hebben conflicten nodig om te kunnen groeien. De kunst is natuurlijk om duidelijk te maken waar de grens ligt. Daar is de training 'Grenzen stellen' dan ook voor bedoeld."

Op papier lijkt het simpel: benoem het onacceptabele gedrag dat je waarneemt,

zeg dat het niet kan en zeg 'ik wil dat je ermee ophoudt'. Zo staat het ook in de managementboekjes. Maar nu de praktijk. Die is allesbehalve eenvoudig, want na je eerste zin gebeurt er inwendig zoveel dat je gevoel volledig met je op de loop gaat, waardoor je geen grip meer krijgt op de situatie.

Vette joint

Dat blijkt meteen al bij Antheunisses eerste korte demonstratie tijdens een sessie voor een groep van acht jongerenwerkers in Zoetermeer. "Mag ik van iemand een sigaret? Dan ga ik hier met m'n poten op tafel asociaal zitten roken. We doen even dat dit een vette joint is en dat we in een jongerencentrum zijn waar niet geblowd mag worden. Oké, kom maar op." Van achter de tafel probeert elke deelnemer op zijn beurt 'Jaap' van zijn joint af te helpen. Maar geen van de cursisten weet met woorden de juiste toon te vinden. Oubollige openingszinnen zoals 'doe je dat thuis ook?' of 'waar zijn we mee bezig?' werken niet omdat ze achterhaald zijn. Waar men-

Scènes uit de instructievideo bij de nieuwe training 'Grenzen stellen'.
Foto's: Bart Siebelink

sen vroeger nog onder de indruk waren van de onverwachte confrontatie met 'het gezag', krijg je tegenwoordig een ad rem antwoord terug.

Dat weten de jongerenwerkers natuurlijk allang, dus deze chichés blijven in de kast. Sommigen beginnen met een vraag: 'hé Jaap joh, hoe gaat-ie' of 'wil je die sigaret uitdoen?' Het is al even zinloos, omdat je met zo'n vraag het antwoord 'nee', 'waarom zou ik' of 'ja, die is gek' over je afroept. Dan heb je de eerste slag al verloren en kun je weer opnieuw beginnen. Moet dan de beuk er maar in? 'Uitdoen die joint! Nu!' Nee, dat blijkt vragen om problemen, omdat de ander geen ruimte krijgt om zich gezichtsverlies te besparen. Het valt kortom niet mee. Geen van de deelnemers krijgt het voor

elkaar om gewoon te zeggen 'Jaap, ik zie dat je zit te roken. Dat mag hier niet. Ik wil dat je er nu mee ophoudt'. Oftewel: gedrag benoemen, norm duidelijk maken en je eis stellen.

Gevoel speelt mee

Waarom blijkt dat zo vreselijk moeilijk? Omdat iedereen hinder ondervindt van zijn gevoel. Deze ene simpele praktijkoefening legt de pijnlijke plek binnen een kwartier bij iedereen genadeloos bloot.

De een wil graag aardig gevonden worden en hij of zij begint met een vraag. Vriendelijk, als gelijke. Dat wordt dus meteen haarscherp aanvoeld en opgevat als een gebrek aan overwicht. Een ander wil vooral niet te autoritair overkomen, waardoor hij 'ik wil' niet

over de lippen krijgt. Of erger: iemand gaat uitleggen het zelf ook vervelend te vinden dat er nu eenmaal niet gerookt mag worden in het jongerencentrum. Daarmee ga je de verdediging in en toon je zwakte waar de opponent meteen gebruik van maakt. In je professionele rol sta je dan meteen op 'achterstand'.

Een derde valkuil is opkomende woede vanwege de respectloze houding van de ander. 'Je bent net m'n vader, die zit ook altijd zo te zeiken'. Ai, olie op het vuur. Je voelt je hartslag omhoog gaan, je neigt kortademig te worden van boosheid en in gedachten heb je het krenge al een paar opdooffers verkocht. Wat moet je daarmee? Antheunisse: "Die woede gewoon laten merken, maar blijf het beheersen. Zeg dus niet 'ik ben die grote mond van jou beu' of 'wie ben jij wel om mij te vertellen...'. Laat je er niet in meesleuren. Zeg liever: 'joh, ik merk dat ik hartstikke kwaad ga worden en daar heb ik helemaal geen zin in. Ik heb niks tegen jou als persoon. Ik wil alleen maar dat je die sigaret nu uitmaakt óf dat je hem bui-

**'Jongeren hebben conflicten
nodig om te kunnen groeien'**

ten verder oprookt.' Om het gevoel eens van de andere kant te proeven worden de rollen even omgedraaid. Antheunisse doet het letterlijk voor. Hij benoemt je gedrag ('ik zie dat...'), stelt de norm ('dat mag niet' of 'ik heb er last van') spreekt een eis uit ('ik wil dat je ermee stopt'), blijft je aankijken en durft dan een stilte te laten vallen. Verhip. Je zoekt naar woorden, maar hebt er niet van terug. Nog voordat je een excuus of uitweg hebt verzonnen is de trainer je alweer voor met een 'is dat duidelijk?' Hij kijkt je nog steeds aan en knikt. Automatisch reageer je zelf ook maar met een knikje. Dat was je helemaal niet van plan, maar je lichaam geeft het vanzelf, dat kleine gebaar van instemming. En dat allemaal in nog geen tien seconden tijd. Het ergste is dat je hem na afloop niet eens een klootzak vindt. Integendeel, je voelt juist respect. Verbluffend. Dat wil iedereen wel leren. Het begint met beheersing van je eigen gevoel. En daarvoor is weer bewustwording nodig. Daar gaan dus ook heel wat oefeningen over. Simulatieacteur Michiel Zeegers komt een paar seconden griezelig dichtbij je staan. Dat voelt uiterst ongemakkelijk. Na afloop moet iedereen uitleggen wat hij voelde. Zeegers laat zien hoe hij die gevoelens allang heeft afgelezen aan ieders non-verbale gedrag.

Stukje bij beetje

Dat gebeurt ook voortdurend bij de intensieve rollenspelen, waarbij Zeegers ieder type lastige jongeren overtuigend weet neer te zetten. Elke scène wordt vastgelegd op een instructievideo die snel en to the point wordt geanalyseerd. "Zie je wat je doet? Geef hem geen ruimte. Zeg 'ik ga niet met je in discussie'. Opnieuw!" Stukje bij beetje zie je de Zoetermeerse jongerenwerkers groeien in hun vermogen om grenzen te stellen. Iedereen krijgt de band mee met het klemmende advies het thuis nog eens een paar keer aandachtig na te kijken en te herbeleven. Grenzen stellen? Anno 2004 is het nog steeds goed mogelijk. Maar wel na de nodige oefening. |

DO'S

- Denk aan je lichaamshouding. Zorg dat je geaard staat of zit. Dat is met de voeten iets uit elkaar en de knieën niet op slot. 'Word een rots.'
- Maak oogcontact voordat je terzake komt. Zorg dat de ander je aankijkt. Wanneer je de naam van de ander kent, noem deze dan.
- Zeg 'ik wil'. ('Als ik tegen je praat wil ik dat je eerst die zonnebril afzet en me aankijkt.')
- Laat irritaties, angst of opkomende woede gewoon blijken ('Ik merk dat ik geïrriteerd begin te worden. Dat wil ik niet.' Of als de ander agressief reageert: 'ik ga niet met je vechten, ik ben hartstikke bang van je. Ik wil alleen maar dat je...').
- Durf stiltes te laten vallen. Als de reactie van de ander je niet bevalt, zeg er dan meteen wat van. ('Ik wil niet dat je me beledigt, grove taal gebruikt, mij aanraakt, mij bedreigt, gaat vechten' etc.)
- Bevestig afspraken. ('Is dat duidelijk? Oké?') Houd het feitelijk en zakelijk door alleen het gedrag te benoemen.
- Reageert de ander persoonlijk of beledigd, zeg dan 'ik heb niks tegen jou als persoon, ik vind je een prima kerel/meid, ik hoor alleen dat je de muziek erg hard hebt staan'. Op die manier scheid je het gedrag van de persoon.
- Blijf luisteren
- Toon begrip. Zegt de ander 'jullie ook met je regels', toon dan begrip. 'Ik snap dat je de regels vervelend vindt, maar ze zijn een gegeven'.
- Als je ziet dat de ander coöperatief reageert, rond dan af door dat gedrag te belonen ('Tof van je') en het contact te verbreken.

DONT'S

- Geen open vragen stellen. Vragen als 'wat ben je aan het doen?' zijn zinloos.
- Niet moraliseren ('Wat je nu doet is niet normaal, schandalig, onfatsoenlijk' etc.) Dat is onnodig en roept acute weerstand op.
- Spreek niet in de wij-vorm.
- Blijf niet te lang aan het woord. Als je je punt gemaakt hebt en bevestiging hebt gevraagd ('Is dat duidelijk?' of 'Oké?') sluit je af.

Maatschappelijk ondernemen wint terrein

Ethisch ondernemen is meer dan sociale filantropie

Het 'waarden en normen'-debat gaat óók over de gedragscode van ondernemers. Maar door het beroerde economische tij in onze contreien dreigt de aandacht voor de ethische kanten van het ondernemerschap snel weer te verslappen. Toch kan wat op dit punt intussen bereikt is niet zomaar overboord worden gegooit.

PETER VAN RIETSCHOTEN

Met alle respect voor de personen, instellingen en ondernemingen die echt 'werk' maken van maatschappelijk (verantwoord) ondernemen: het is nog steeds een containerbegrip. Moeiteloos wordt maatschappelijk verantwoord ondernemen (mvo) vandaag de dag nog steeds gebruikt voor zowel strategisch en conceptueel door-dachte vormen van maatschappelijk ondernemen als voor handelen dat daar maar heel weinig mee heeft te maken. Om even in uitersten te blijven spreken: enerzijds wordt met mvo bedoeld de integraal doorgevoerde ondernemingsstrate-

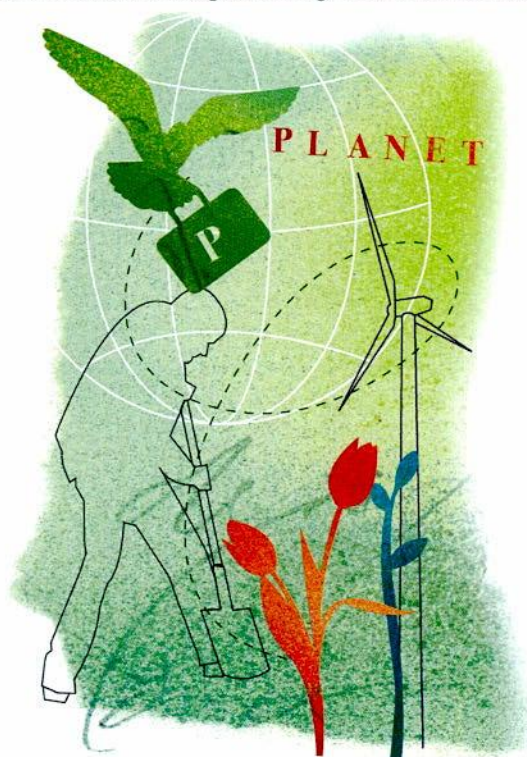
gieën die er bewust op zijn gericht om de zorg voor mens en milieu vanuit en binnen de onderneming te maximaliseren; anderzijds worden er tevens onder verstaan 'principebesluiten om een deeltje van de nettowinst te besteden aan een goed doel'. Door milde sceptici ook wel aangeduid als 'sociale filantropie', door scherpe critici beschouwd als halfhartige pogingen om de schade te verbergen die de vrijemarkteconomie veroorzaakt. Een ander misverstand dat mvo aankleeft is dat het vooral zou gaan om 'de zorg voor arbeidsomstandigheden in lage-lonenlanden', en dat het derhalve een kwestie is die vooral of eigenlijk alleen op het bordje zou liggen van multinationals (met combinaties van producten en productielocaties die menig links georiënteerde burger toch al de wenkbrauwen doet fronsen).

Natuur en leefmilieu

Wie kennis neemt van bijvoorbeeld de visie van luchthaven Schiphol op haar plaats in de Nederlandse c.q. randstedelijke samenleving en ziet aan welke materiële maar vooral ook immateriële aspecten Schiphol zelf veel aandacht (tijd, geld, energie) geeft – om daarmee haar ondernemingsactiviteiten zo maatschappelijk mogelijk te doen zijn – die zal moeten toegeven dat mvo niet alleen iets is van 'arbeid en ver weg', maar in even belangrijke mate bij u om de hoek plaatsvindt. En zo u het voorbeeld van Schiphol niet aansprekend vindt, dan is de ambitieverklaring van de Rabobank dat wellicht wel: 'De Rabobankorganisatie vindt dat een duurzame ontwikkeling van welvaart en welzijn een zorgvuldige omgang met natuur en leefmilieu vergt. Hieraan wil zij met haar activiteiten bijdragen.'

Waar werkelijkheid en beeldvorming eveneens van elkaar verschillen, is de mate waarin ondernemingen daadwerkelijk

Illustraties: Leon Mussche

bezig zijn met mvo. Soms lijkt het erop alsof zaken doen zonder mvo niet meer mogelijk of zelfs 'not done' is, soms lijkt het erop alsof iedereen er mee bezig is. Schijn bedriegt. Volgens een onderzoek van adviesbureau Ernst & Young stond in 2002 in ons land bij 73 procent van de ondervraagde internationale ondernemingen het onderwerp mvo 'hoog op de bestuurlijke agenda', terwijl 94 procent van de ondervraagden ervan overtuigd is dat het ontwikkelen en implementeren van een mvo-strategie zakelijke voordelen voor hun onderneming 'kan opleveren'. Desondanks, zo bleek uit het onderzoek, is slechts 11 procent hier daadwerkelijk actief mee bezig. Mvo lijkt vooralsnog neer te komen op 'veel woorden, weinig daden'.

De succescriteria

Als er in concreto wel sprake is van mvo (en dat is wel in toenemende mate het geval), dan wordt het ondernemingshandelen gekenmerkt door een expliciete zorg voor én de ondernemingswinst én de sociale aspecten van het ondernemen én de zorg voor het milieu. Traditionele vormen van mvo spreken over de *Triple Bottom Line* en ook wel over het 3-P-model, waarmee wordt aangegeven dat de onderneming in kwestie winst (*profit*), mensen (*people*) en het milieu (*planet*) beschouwt als maatschappelijke criteria voor succes. Het zijn dan doelen die in samenhang worden nagestreefd en die elk

op zich maar ook in combinatie met elkaar bijdragen aan de continuïteit van de onderneming en aan het behoud of liefst verbetering van sociale factoren en het milieu. Hedendaagse mvo-strategieën beschouwen mensen en milieu als primaire ondernemingsdoelen, terwijl winst daarbij geen doel meer is maar een middel. Maar er zijn ook nog altijd ondernemingen die winst als primair ondernemingsdoel blijven zien en mensen en milieu – al dan niet onder druk van de modieuze bedrijfseconomische tijdgeest – als een gelegitimeerd middel om dat doel te bereiken.

Raakvlakken met humanisme

People, profit en planet dus, waar staan die begrippen voor? Bij *people* staan de arbeidsomstandigheden centraal: recht op werk, werkplek, werktijden, veiligheid, gereedschap. Maar ook factoren als voedselveiligheid (gebruik van bestrijdingsmiddelen, genetische modificatie), transparantie in ondernemen (normstelling, controle, etikettering), waarden en normen (discriminatie, rechtspraak, emancipatie, mensenrechten, kinderarbeid, welvaartsverdeling), kwaliteit van de openbare ruimte (landschap, natuur, recreatie, historische gebouwen), dierenwelzijn (gezondheid, gedrag, vrijheid van honger en onnodig lijden) en maatschappelijke verantwoordelijkheden (welzijn, cohesie, sociale en culturele bindingen).

Waarmee het in ieder geval duidelijk zal zijn dat er op zijn minst raakvlakken bestaan tussen mvo en de gangbare humanistische opvattingen. *Planet* staat voor de energie-component (duurzaam, besparing, efficiënt omgaan met grondstoffen), transport (beper-

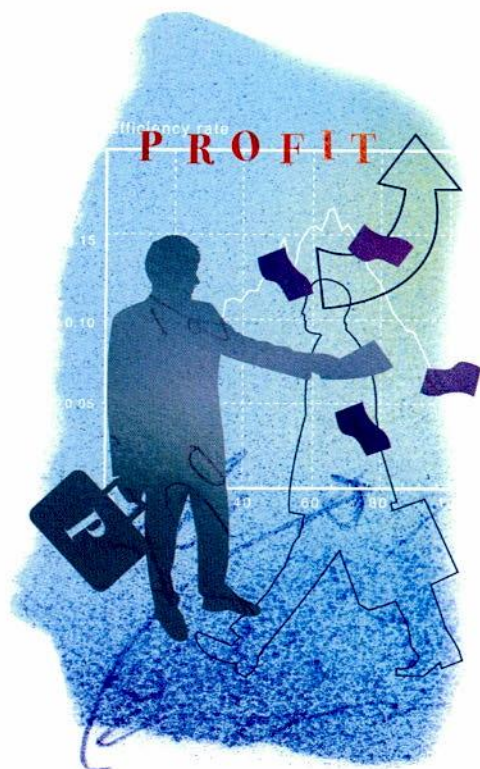
king), lucht (emissies, stank), bodem (lozingen, erosie), water (lozingen), afval (preventie, verwerking, hergebruik), expliciete zorg voor fauna en flora (biodiversiteit, kwaliteit), milieubewustzijn (milieumanagement, meetbare doelstellingen). De profit tenslotte, het netto-bedrijfsresultaat, maakt het mogelijk de kerndiensten en de doelstellingen voor *people* en *planet* te realiseren op basis van duurzame continuïteit. Dit komt neer op aanpassingsvermogen aan de markt (productkwaliteit, innovativiteit, responsiviteit, effectieve afstemming), acceptabele prijs-kwaliteitverhouding, ondernemingscultuur die ruimte geeft aan ethiek, verdeling van lasten en baten, naleven van regels en verdragen, werkgelegenheid en arbeidsproductiviteit niet alleen materieel benaderen.

In veel publicaties over en concretisering van mvo krijgt communicatie de nodige aandacht. Het gaat dan om de communicatie met de *stakeholders*, de belanghebbenden van de organisatie in kwestie. Dat begrip heeft de afgelopen jaren – en zeker door toedoen van mvo – een steeds ruimere invulling gekregen. Werden tien jaar geleden de meeste primaire ondernemingsdoelen nog gesteld in termen van *shareholders value* (het ten behoeve van de aandeelhouders maximaliseren van de ondernemingswaarde, dus de optimale

'Ethische criteria voor succes:

winst, mensen en milieu'

‘Maatschappelijk verantwoord zal een basisnorm moeten worden’

combinatie van aandelenwaarde en rendement op de belegging), tegenwoordig richt de zorg van de mvo-onderneming zich op de stakeholders, waartoe eigenlijk elke burger zich toe kan rekenen. Het gaat dus niet alleen om de aandeelhouders, de klanten, de medewerkers, de leveranciers en de omwonenden, en niet om ‘alsmede’ journalisten, NGO’s, interstatelijke controleorganen en milieuactivisten aan de andere kant van de wereld, maar in feite om ieder die vindt dat er via het gangbare recht en/of de acceptabele morele opvattingen tussen hem of haar en een bepaalde onderneming een relatie bestaat. Daarbij is de relatie tussen ondernemingen en stakeholders tevens uitgebreid en vaak ook intensiever geworden.

Waarden- en normendebat

De ontwikkeling is gegaan van ‘compliance’ (wij voldoen aan) via ‘integriteit’ naar ‘dialogo’. Anders gezegd: de ondernemingsstrategie van ‘trust me’ is, zeker ook ten gevolge van het mondiger worden van de door de ICT geholpen consument, in de jaren negentig verschoven naar ‘show me’, terwijl nu steeds meer relaties tussen ondernemingen en stakeholders worden bepaald door het ‘involve me’: de eis om uitgebreid te worden geïnformeerd dan wel daadwerkelijk te worden betrokken bij het maatschappelijk verantwoord ondernemen. Vandaar dat mvo meer en meer wordt gekenmerkt door dialogen, uitgebreide sociale verslaggeving en andere communicatie-uitingen.

Dat ‘alles en iedereen aan elkaar is geknoopt’ lijkt vergezocht, maar is dat niet. Neem bijvoorbeeld de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, neem artikel 7: ‘We zijn allemaal gelijk voor de wet en hebben allemaal recht op gelijke

bescherming van de wet.’ Of neem de volgende passage uit het rapport ‘Waarden, normen en de last van het gedrag’ van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR): ‘Aan de top van het internationale bedrijfsleven is eveneens een cultuur te constateren van “eigen belang eerst”.’ Het gedrag van bestuurders van sommige grote ondernemingen (o.a. World Online, Enron) heeft grote schade toegebracht, niet alleen aan de belangen van kleine beleggers, maar minstens net zozeer aan het besef van morele binding aan de rest van de samenleving. ... Er blijft een spanning tussen de ongeremde uitoefening van vrijheid en autonomie en de binding aan een grotere gemeenschap, tussen “ik” en “wij”.’ Interessant is hier vooral de zinsnede ‘...het besef van morele binding aan de rest van de samenleving’.

Dat in feite elke wereldburger stakeholder is van elke onderneming sluit hier precies op aan. Het impliceert, dat mvo zo snel mogelijk en zo grondig mogelijk van alle vrijblijvendheid moet worden ontdaan en een verplichte basisnorm zal moeten worden. Een organisatie die in deze richting denkt is het ‘MVO-Platform’, waar een dertigtal organisaties en instellingen lid van is

(onder andere Amnesty International, Consumenten-bond, FairFood, Fair Trade, Hivos, Milieudefensie, Novib, Pax Christi, Stichting Max Havelaar). Het MVO-Platform is daarmee een uniek samenwerkingsverband op het gebied van mensenrechten, milieu, ontwikkeling en gezondheid. Het Platform is in principe voor internationale bindende wetgeving voor verantwoord ondernemen, zodat bedrijven waar ook ter wereld juridisch vervolgd kunnen worden als zij de wet overtreden.

Het MVO-Platform wil via het ‘mvo-referentiekader’ verantwoord ondernemen duidelijker definiëren, op basis daarvan per organisatie en gezamenlijk een strategie bepalen én het gesprek aangaan met het bedrijfsleven en de overheid. In dit referentiekader worden vijf voorwaarden genoemd voor verantwoord ondernemen: faire prijzen en levertijden, het nemen van verantwoordelijkheid voor de hele productieketen (van onderaannemers tot thuiswerkers), dialoog met alle belanghebbenden (zoals werknemers, lokale bevolking, maatschappelijke organisaties), transparantie en rapportage over bedrijfsbeleid en de resultaten daarvan voor mens en milieu en onafhankelijke controle van die rapportage. Recent heeft het Platform nog van zich laten horen in een reactie op de Code Tabaksblat. Daarin wordt gesteld dat goed ondernemingsbestuur (‘corporate governance’) onlosmakelijk is verbonden met maatschappelijk verantwoord ondernemen (mvo). *Corporate governance* kan volgens het Platform ‘dus’ niet worden beperkt tot de relatie met de aandeelhouders. Dat staat niet alleen haaks op opvattingen in de samenleving en internationale afspraken, maar bijvoorbeeld ook op het standpunt van de regering dat mvo een kerntaak van elke onderneming is. |

Humanistisch Verbond

De Dialoog

Onder de naam De Dialoog werkt het HV samen met COC Nederland, St. Islam & Burgerschap en St. Yoesuf aan diverse activiteiten met als doel een brede maatschappelijke 'dialoog' op gang te brengen over homoseksualiteit in relatie tot religie, levensbeschouwing en ethiek. Aanleiding is de ont-plooiing van homo-emancipatie en daarnaast de groei van geloofsgemeenschappen in Nederland die problemen hebben met homoseksualiteit. Veel homoseksuelen voelen zich bedreigd door allochtone jongeren en veel moslimgezinnen maken zich zorgen over de opvoeding van hun kinderen in een land waar diverse zaken over homoseksualiteit normaal c.q. wettelijk geregeld zijn. De Dialoog-partners willen dit 'nieuwe taboe' rond homoseksualiteit doorbreken. Via De Dialoog moet er meer kennis over, begrip voor en inleving in elkaars leefstijlen en -stijlen komen.

Activiteiten de komende maanden:

Publiek debat: 'Een gebed zonder End? Een debat over religie en homoseksualiteit'.

Onder leiding van Naeeda Aurangeb (journaliste) met o.a. Naïma Azough (lid Tweede-Kamerfractie GroenLinks), Dhr. Abdulwahid van Bommel, (geestelijk raadsman (moslim) en publicist) en onder voorbehoud: Jos Brink (dominee en acteur/producent) en Henk Krol (hoofdredacteur Gaykrant). Donderdagavond 19 februari, 20.00 tot 22.00 uur in De Rode Hoed, Keizersgracht 102 in Amsterdam.

Dialoog-'weekend' homoseksualiteit en levensbeschouwing Lezingen, workshops en debatten met o.a. Rob Tielman, Gea Zijlstra, Haci Karacaer, Omar Nahas, Fatima Faïd, Ali Karacabay, Bert Boelaars, Julia von Graevenitz, Tania Barkhuis, Gert Hekma en Ali Eddaoudi. Vrijdagavond 12 en zaterdag 13 maart in Kontakt der Kontinenten, Amersfoortsestraat 20 in Soesterberg. Kosten (incl. twee maaltijden, ontbijt, overnachting, workshops) v.a. € 39 (minimuminkomen) tot € 69. Informatie en aanmelding bij de organisatie: HV, tel. 020 521 90 43 / 020 521 90 91 of bij Odysse, tel 033 489 28 40. I.s.m. COC, Islam & Burgerschap en St. Yoesuf.

Extra Bemoei je d'r mee Prijs

Diegenen die zich inzetten om een dialoog rond homoseksualiteit, religie, levensbeschouwing en ethiek te beginnen, te voeren en zo lang dat nodig is op gang te houden, kunnen meedingen naar deze prijs. Drie prijswinnaars krijgen een prachtig beeldje en de winnaar verdient ook nog eens € 2500,-. Voor meer informatie over de extra Bemoei je d'r mee Prijs kunt u bellen naar Saskia Dassel: 020 5219093 (ma. en wo.) of mailen naar s.dassel@lb.humanistischverbond.nl

Word nu Lid

Zelfbeschikking, verantwoordelijkheid, verdraagzaamheid en gelijkwaardigheid zijn de kernbegrippen van het Humanistisch Verbond. Zelf denken samen leven is onze lijfspreuk. Praat, denk en werk mee aan een humanistische toekomst!

Naam:	Voorletter(s): M/V
Adres:	
Postcode:	Woonplaats:
Telefoonnummer:	Geboortedatum:
Datum:	

- ☐ Ik word lid van het Humanistisch Verbond en betaal € _____ per jaar. *Als lid ontvang ik 6x per jaar het ledenblad Humus.
- ☐ Ik ontvang graag meer informatie over de diensten, cursussen en publicaties van het Humanistisch Verbond.
- ☐ Ik word donateur en ontvang 2x per jaar een acceptgiro en informatie over projecten en activiteiten.

* de minimumcontributie is € 52,50,- per jaar, jongeren tot 27 jaar betalen € 23,50,- per jaar, mensen met een minimuminkomen € 28,00,-

Stuurt u deze bon naar het Humanistisch Verbond, t.a.v. afdeling publieksvoorlichting, Antwoordnummer 10938, 1000 RA, Amsterdam. Voor meer informatie kunt u ook bellen met (020) 521 90 90 of kijken op onze website www.humanistischverbond.nl

Een vrijblijvende gift kunt u storten op Giro 151058, waarvoor bij voorbaat onze hartelijke dank.

Humanistisch Verbond

Carrie

Weg is weg

Dood is dood, weg is weg en opgeruimd staat netjes. Dat was het motto van mijn ouders. Die hun lichaam dan ook allebei ter beschikking hebben gesteld van de wetenschap. Toen ze doodgingen moesten wij een telefoonnummer draaien. Er kwam een begrafenisondernemer met een brandcard en binnen een uur lagen mijn ouders in een koelcel van de universiteit.

Dat wil ik ook, dacht ik, en ik vroeg bij het Erasmus MC een formulier aan. Ik kreeg een lullig blauw stenciltje dat als parochieblaadje nog zou misstaan. Waarin volstrekt duidelijk werd gemaakt dat 'ter beschikkingstelling' niks anders was dan dat er een stel eerstejaars studenten je al dan niet kotsend open mogen gaan snijden. Ontleding dus.

Oké, ik moest even slikken maar dood is dood en weg is weg...dus zat ik eigenlijk al klaar om het formulier in te gaan vullen toen ik dacht: maar wat doen ze dan met mijn organen? Stel dat ik in het Erasmus MC lig dood te gaan met een prachtig stel nieren.

Naast me ligt een nierpatiënt....dan kunnen die studenten hun Dokter Bibber-spelletje met mij toch wel doen zonder mijn nier? Het leek me zelfs wel goed voor de tweede les 'wat mist er behalve de blinde darm nog meer in dit lichaam?'

Er stond in het parochieblaadje van de afdeling Anatomie ook een telefoonnummer voor het geval ik met vragen zou blijven zitten. Dus ik belde. Ik kreeg een anatoom aan de lijn. En ik vroeg hem of er ook een leuke combi mogelijk was. Dat ik eerst gecheckt zou worden op gebruiksklare organen voordat ze me openragden. Kijk, als ik 93 ben en aan de jenever en de sigaren ben overleden is er weinig te benutten, maar ik kan nu toch ook de hik krijgen en daaraan sterven. 'Vindt u dat dan ook niet zonde van mijn beeldige orgaantjes', vroeg ik hem. Maar ja, het was duidelijk geen organenman. Hij vond dat ik zat te zeuren. Dat ik

gewoon simpel moest kiezen.

'Maar als ik donor word, nemen jullie me niet meer. En krijgt mijn dierbare familie een halfvol dichtgenaaid lijk terug. En moeten ze me alsnog gaan begraven of cremen. Dat is niet "opgeruimd staat netjes" zoals ik dat thuis geleerd heb.'

En nu zit ik met dat blauwe foldertje voor mijn neus. Op het Radio 1-Journaal hoor ik dat er een groot gebrek is aan organen. Bij Netwerk zie ik een man van 34 die letterlijk snakt naar een goede long. Omdat magere Hein elke avond al aan zijn slaapkamerdeur staat te kloppen. En ik weet niet wat ik moet doen.

Kunnen we de vereniging voor donorschap niet vragen of zij ook een verassingsoventje willen neerzetten? Voor het geval ik orgaanloos overblijf. En dat ze me - als ik volstrekt onbruikbaar ben voor wat dan ook - doorsturen naar de afdeling Anatomie. Of dat die twee in het kader van samenwerking en het nut van de wetenschap een oventje delen? Het is toch eigenlijk van de gekke dat ik nu - springlevend en zo gezond als een vis - met mijn eigen lijk al in mijn maag zit!

**'Stel dat ik lig dood
te gaan met een
prachtig stel nieren'**

Wat doen humanistische organisaties in de praktijk? In deze rubriek aandacht voor de projecten waarbij zij betrokken zijn. Deze keer is dat een humanistische huwelijksviering in het Brabantse Rossum.

Humanistische huwelijksviering

'Alleen een ambtelijk

Een huwelijksviering in een kerk, maar paradoxaal genoeg zonder kerkdienst. Karin Bosma en Nico Debets kozen voor een humanistische relatieviering, begeleid door Josje Gorgels namens het Humanistisch Verbond. Gorgels: "Het is een viering voor wie geen kerkdienst wil, maar trouwen wel meer wil laten zijn dan alleen de inzegening op het gemeentehuis."

De zon creëert met haar laatste stralen van de dag een fraai lichtspel op de Rossumse kerkbanken. Langzaam stromen de gasten van Karin Bosma en Nico Debets de kerk binnen. Velen hebben een kaars in de hand, meestal felrood of maagdelijk wit gekleurd. Ze zijn bijeen voor de huwelijksviering van Bosma en Debets. Het glunderende paar schrijdt over het gangpad van de kerk naar voren, waar twee stoelen voor hen klaarstaan. Gitaarmuziek klinkt en een gespannen ogende man zet voorin de kerk staand 'Goed om hier te zijn' van Stef Bos in. 'Ik weet waarvoor ik vechten wil en wie mij zal behoeden. Dus laat de schepen nu vertrekken, deze haven geeft vertrouwen.' Het ingetogen vertolkte lied is de opening van de viering.

Behoeft aan rituelen

"Het is goed om in Rossum te zijn, een dorp omarmd door de Maas en de IJssel", haakt Gorgels aan bij het lied. "'Op pad gaan' en 'het licht' zijn ook de thema's die het bruidspaar voor de viering gekozen heeft. 'Op pad gaan' omdat ze elkaar hebben leren kennen tijdens een lange afstandswandeling in IJsland. 'Het licht' omdat het bijna de zonneward is, waarna de dagen gaan lengen en de lente nadert." De kerk in Rossum is door het paar zelf gekozen. "De vieringen zijn vaak in een kerk vanwege de ruimte. In dit geval

was het handig dat het gebouw bijna in hun achtertuin ligt. Daarbij konden ze hun trouwen lopend vanaf huis doen en zo 'op pad' zijn in hun dorp", vertelt Gorgels.

Ter voorbereiding hebben het paar en Gorgels elkaar twee keer gezien en verder veel contact gehad per telefoon en e-mail. "Ik probeer een thema naar boven te halen", vertelt Gorgels. "Ik vraag of ze het leuk vinden hun ouders te laten spreken en of ze een ritueel willen. De sprekers en zangers komen uit de eigen kring, dat is het leukste. De gedichten en bijna alle teksten komen van hen zelf."

Zes jaar geleden zijn de humanistische huwelijksvieringen begonnen. "Door de secularisatie willen mensen niet meer in de kerk trouwen, maar ze hebben nog wel behoefte aan een ritueel", vertelt Bea van Berkel van het Humanistisch Verbond. "Alleen een ambtelijk praatje op het stadhuis is te kaal, daarom hebben we een viering vanuit het humanistisch gedachtegoed bedacht." Vanuit het HV worden zo'n dertig huwelijken per jaar begeleid, Josje Gorgels doet er twee á drie per jaar. Gorgels: "Het is fantastisch om als humanistisch raadvrouw in zo'n korte tijd een viering in elkaar te zetten. Een huwelijk is een bijzonder moment in een mensenleven en dat mag ik meemaken."

Voor vader Bosma is het eveneens een bijzonder moment. Hij spreekt het paar toe. "Jullie houden allebei van reizen, lopen en wandelen zit jullie in het bloed. Voor het geval jullie de koers ooit kwijt mochten raken, heb ik een kompas meegenomen. Het heeft de basis gelegd voor jullie gezamenlijke levenspad en de onderdelen kun je op dat pad ook gebruiken. De spiegel kunnen jullie gebruiken om af en toe eens te kijken hoe fijn jullie het samen hebben. De magneet heeft jullie

Kaarsjes voor het kersverse echtpaar
Karin Bosma en Nico Debets.
Op de voorgrond Josje Gorgels.
Foto: Bob Brunschot

praatje is zo kaal'

tot elkaar aangetrokken en als jullie die kracht constant voelen, zitten jullie op het goede pad."

Een bijzonder moment is het uitspreken waarom ze voor elkaar hebben gekozen. "Lieve Nico, ik bewonder je om je eerlijkheid, omdat je anderen in hun waarde laat en om je wilskracht. Je geeft me de ruimte om mezelf te zijn en voel me op mijn gemak bij jou. Nico, ik hou van jou."

"Lieve Karin, ik bewonder jou om je lef, je humor en je doorzettingsvermogen. Twee jaar geleden zijn we gaan samenwonen en afgelopen zomer heb ik de stoute schoenen aange trokken en je ten huwelijk gevraagd. Karin, ik bewonder je en houd heel veel van je."

Gelach en gestuntel met de ringen volgt, bekroond met de kus. Het paar ontsteekt als eerste een kaars, waarna de stem van Ramses Shaffy door de kerk schalt. Op de tonen van 'Zing, vecht, huil, bid, lach, werk en bewonder' lopen de gasten naar voren en ontsteken hun kaars naast die van het bruidspaar. Bosma begint mee te zingen en langzaam vallen mensen in tot het lied van mond tot mond gaat. Tientallen lichtjes flakkeren uiteindelijk in de langzaam invallende schemering. Gorgels haalt de prehistorische mens erbij ter vergelijking van het 'op pad gaan' van het tweetal. "Als je wandelt, kom je dicht bij het oorspronkelijke

levenstempo. Als je wandelt ontdek je een nieuw gebied en ook jezelf. En als je samen de ander kennen. Tijdens het lopen praat je heel wat af. Met elkaar ga je de dialoog aan om je gedachten aan te scherpen. Je kunt elkaar aanmoedigen en inspireren om samen verder te komen."

Moment van bezinning

Een paar weken later blikt Karin Bosma tevreden terug: "Het is helemaal gegaan zoals we zelf wilden." Een kerkelijke zegening zag het paar niet zitten, maar ze wilden wel wat langer stilstaan bij hun trouwen. "We wilden een moment van bezinning met onze gasten creëren."

Ze vonden het belangrijk uit te spreken waarom ze voor elkaar kozen. "Het was spannend hoe anderen zouden reageren. Gelukkig waren de reacties heel positief. Het enige wat wij misten was een moment van rust. De inhoud was goed, maar een spanningsboog ontbrak een beetje."

Het ontsteken van de kaarsen was het mooiste moment voor het paar. "Het prachtige lied van Ramses Shaffy en alle mensen die iets met ons hadden, maar niet met elkaar, kwamen samen. En wij zagen toe hoe er steeds meer lichtjes brandden."

Aan het eind van de viering kwamen de lichtjes nog even terug. Met de woorden "het was goed om hier te zijn en even stil te staan bij het huwelijk van Karin en Nico", eindigt Gorgels de viering. Muziek klinkt en het lijkt alsof de zon nog even door de ingevallen duisternis breekt. 'Here comes the sun. Here comes the sun and I say, it's alright.'

**'Mensen hebben nog wel
behoefte aan een ritueel'**

Meer informatie: Bea van Berkel, 020-5219050
of info@humanistischverbond.nl

Eén van de prominente zegslieden in de VS die menen, dat de aanslagen van 11 september 2001 opzettelijk niet voorkomen zijn, is luchtmachtkolonel Robert Bowman, voormalig directeur van het Star Wars-programma. Stan van Houcke publiceert een samenvatting van Bowmans uitspraken, die hij eind vorig jaar voor VPRO-radio opnam in Melbourne, Florida.

Kolonialisme in zijn nieuwe gedaante

'Wereldwijd complex van roofbaronnen'

STAN VAN HOUCKE

// In tegenstelling tot wat onze achtereenvolgende presidenten beweren, worden we niet gehaat omdat we overal ter wereld de democratie, de vrijheid en de mensenrechten bevorderen, maar juist omdat we anderen de democratie, de vrijheid en de mensenrechten ontfangen, zeker in de derde wereld. Al geruime tijd probeer ik te laten zien dat de huidige strijd tegen het terrorisme uiteindelijk contraproductief zal zijn. Alle maatregelen die nu worden getroffen zijn kortetermijnoplossingen, bijvoorbeeld deuren die een cockpit hermetisch moeten afsluiten, betere controle aan de grenzen enzovoorts om ons te beschermen tegen de terroristen die we al gecreëerd hebben. Dat is natuurlijk nuttig maar geen oplossing voor het langetermijnprobleem, te weten: onze buitenlandse politiek die alleen maar nog meer terrorisme uitlokt.

De enige juiste aanpak is het beleid van onze regering fundamenteel te veranderen zodat we niet miljarden mensen de wanhoop en dus het terrorisme indrijven.

Het geldt dat momenteel wordt uitgegeven aan zogenaamde defensie is geld dat gebruikt wordt om de financiële belangen van multinationals te bescher-

men en te vergroten. Het is een offensieve en verwerpelijke politiek die niets te maken heeft met veiligheid of bescherming van het Amerikaanse volk. Het heeft niets te maken met defensie. Het is net als met een massavernietigingswapen als de kernbom, die niets met de bescherming van de burgerbevolking heeft te maken. Toen ik bij de luchtmacht diende, geloofde ik nog in de doctrine van de afschrikking. Ik geloofde dat de dreiging van kernwapens hielp bij het bewaren van de vrede. Maar sinds de val van het communisme bestaat een dergelijk excuus

wapens. Er is geen enkele noodzaak om te dreigen met wederzijds verzekerde vernietiging. Uit directe ervaring weet ik dat de rest allemaal propaganda is, het zoeken naar een vijand.

Alles wat krankzinnig leek was het ook

Al voor ik naar Vietnam vertrok had ik een vaag vermoeden dat er iets niet klopte, maar ik was jong en had niet de ervaring of de wijsheid die ik later kreeg en dus nam ik aan dat er ergens boven mij iemand was die iets wist wat ik niet wist waardoor ons militair optre-

'Gewelddadig expansionisme is de rode draad in de geschiedenis van de VS'

niet meer. Er is geen enkel excuus om grote aantallen kernwapens in gereedheid te houden. Ze zijn militair gezien waardeloos. Men kan er geen haalbaar militair doel mee bereiken. Men kan een kernoorlog net zo min winnen als men van een aardbeving kan winnen. Bovendien staan we niet langer tegenover een andere supermacht met kern-

den gerechtvaardigd werd. Later, toen ik toegang kreeg tot documenten die topgeheim waren en tot degenen wier namen zelfs geheim zijn, kwam ik erachter dat er niets was. Alles leek krankzinnig omdat het domweg krankzinnig was. We hadden daar niet moeten zijn, de oorlog was verkeerd. De pers kwam uiteindelijk tot de slotsom

Illustratie: Marcel Ruijters

dat de oorlog niet te winnen was en we onze verliezen moesten nemen en we zo snel mogelijk moesten wegwezen, maar de media zijn nooit eerlijk genoeg geweest om te zeggen: deze oorlog was fout, we vochten tegen de mensen die daar leefden, we hadden daar helemaal niet moeten zijn. En dat gebrek aan eerlijkheid komt door het feit dat de Amerikaanse massamedia niet echt vrij zijn. Ze zijn allemaal in handen van een klein groepje multinationals, dezelfde concerns die profiteren van alle oorlogen. Hun belang is de macht over het systeem te behouden, macht over het politieke proces, en dat doen ze door het publiek te manipuleren. Over bepaalde zaken wordt door de pers niet gesproken.

FBI en CIA wisten het

Een illustratief voorbeeld is de grote discussie ten tijde van Reagens presidentschap - in de jaren tachtig - over de levensvatbaarheid van het zogenaamde Star Wars-programma. Breed uitgemeten in de Amerikaanse massamedia, waarbij wetenschappers uitgebreid geciteerd werden of het al dan niet haalbaar was. Iedereen kwam aan het woord, elk argument kreeg de volle aandacht, behalve dan één. Toen ik als voormalig directeur van het Star Wars-programma onder Carter schreef dat ook al zou men kunnen bewijzen dat een ruimteschild effectief werkt, het toch niet gebouwd moest worden omdat het de kans op een kernoorlog vergroot, weigerden de kranten dit af te drukken. Zodra ik schreef dat de discussie over de technische haalbaarheid van een verdedigings scherm irrelevant is, omdat Star Wars niks te maken heeft met verdediging, maar alles met de absolute militaire superioriteit in de ruimte door de inzet van nieuwe aanvalswapens, drukten ze mijn artikel niet af. En ook de grote netwerken lieten me dan niet aan het woord. Er is een mate van zelfcensuur in de media waar men gewoonweg niet doorheen komt. Weliswaar had ik onder de presidenten Ford en Carter de leiding over alle toen nog geheime Star Wars-programma's, maar desalniettemin werd

'Er is geen excuus meer om zoveel kernwapens in gereedheid te houden'

mijn kritiek niet gepubliceerd. Mijn visie was onaanvaardbaar. Op dit moment is het wel acceptabel om te zeggen dat de FBI en de CIA hun werk niet goed deden en men kan openlijk speculeren over de vraag waarom we 11 september niet hebben voorkomen. Maar wat in Amerika zeker niet door de beugel kan, is om in de media te stellen dat de FBI en de CIA wel degelijk hun werk hebben gedaan, dat ze wisten dat de aanslagen van 11 september eraan zaten te komen, dat onze regering het opzettelijk liet gebeuren. Dat drukken ze niet af. Ik denk dat de betrokken autoriteiten wisten dat die aanslagen zouden plaatsvinden. De 'nieuwe Pearl Harbour', die volgens hen zelf nodig was om door te kunnen gaan met hun plannen om Irak en Afghanistan aan te vallen en de militaire macht te grijpen in het Midden-Oosten. De inlichtingendiensten van elf verschillende landen hebben onze regering vooraf gewaarschuwd. Een FBI-agent meldde aan het FBI hoofdkwartier dat de zogeheten twintigste kaper Zacarias Moussaoui van plan was een vliegtuig te kapen om het in een van de torens van het World Trade Center te vliegen. Tot in de details had hij informatie verstrekt, er werd niets mee gedaan. Even opmerkelijk is het volgende. Toen op 25 oktober 1999 het vliegtuig van de bekende golfspeler Paine Stewart boven South Dakota radiocontact verloor, vlogen er binnen zestien minuten gevechtsvliegtuigen vleugel aan vleugel met dat toestel. Maar toen er op 11 september 2001 vier vliegtuigen bijna tegelijkertijd waren gekaapt, werd bijna anderhalf uur lang niets ondernomen. Standaardprocedure is dat als een vliegtuig radiocontact ver-

liest of van zijn voorgenomen koers afwijkt, er dan onmiddellijk jachtvliegtuigen de lucht ingaan om te kijken wat er aan de hand is. Dat schrijft de wet voor, daar is geen presidentieel goedkeuring voor nodig. Waarom gebeurde dat wel boven een geïsoleerde staat als federale radar gevolgd werden en er genoeg jachtvliegtuigen in de omgeving klaarstaan? Het lijkt alsof er een bevel was dat het toepassen van die standaardprocedure tegenhield. Als de regels waren uitgevoerd dan zou het World Trade Centrum er nog staan en zouden die duizenden doden Amerikanen nog leven.

Onderminning van de democratie

Omdat de grote concerns beide politieke partijen in de VS in hun macht hebben, ondermijnen ze het democratisch proces in ons land. Dat is al een lange tijd zo, het maakt daarbij niet uit of de president een democraat of een republikein is. Het enige wat anders is onder George W. Bush is dat de arrogantie van de macht een nieuw hoogtepunt heeft bereikt zodat dat het beleid voor iemand die nadenkt en zijn ogen openhoudt overduidelijk zichtbaar is. Zijn voorgangers probeerden het nog te verbergen. Maar dat is dan ook het enige wezenlijke verschil. Wat we momenteel zien is op vele manieren een voortzetting van de politiek die gevoerd werd toen dit land nog in de kinderschoenen stond. Om dit te begrijpen moeten we allereerst niet vergeten dat de manier waarop dit land is opgebouwd een significante stap vooruit leek ten opzichte van de (Angelsaksische) cultuur waar het uit voortkwam. Toen de VS werd

gesticht werd het gezien als de wedergeboorte van de vrijheid. Vrijheid voor het gewone volk, dat wil zeggen: voor blanke, vermogende mannen. Vrouwen, zwarten en indianen bleven rechteloos en dat gold ook voor alle arme blanken. Sindsdien zijn we een stap vooruit gegaan. We hebben nu wel een bepaalde mate van vrijheid en gelijkheid voor vrouwen, indianen en zwarten. De enige groep die nog gelijkheid moet bereiken is die van de bezitlozen: de mensen zonder vermogen, de arbeidende klasse. Degenen die aandelen in bedrijven bezitten strijken de voordelen op, degenen die zwoegen op de werkvloer niet. Dat is de grote ongelijkheid in dit land, een onrecht dat de grote ondernemingen in stand proberen te

en dat is vanzelfsprekend goed. Zolang dit zo is verdwijnt steeds meer macht in steeds minder handen, waardoor ons systeem, inclusief de strijdkrachten en de buitenlandse politiek door een hele kleine elite bestuurd wordt. Die elite bepaalt waar en wanneer oorlogen worden gevoerd. En van de belastingbetaler wordt verwacht dat hij de rekening betaalt. Ik ben van mening dat als de multinationals, de roofbaronnen, erop staan met geweld de bevolking van de derde wereld te onderwerpen, om hun grondstoffen te kunnen stelen, ze dan toch op zijn minst de kosten daarvoor zelf zouden moeten betalen. Laten ze de geroofde rijkdommen gebruiken om hun eigen huurmoordenaars te bekostigen. Waarom moet de Amerikaanse

'Waarom moet de belastingbetaler zijn kinderen als kanonnenvoer voor die concerns leveren?'

houden, vanwege de eisen die het kapitalisme aan hen stelt: het maken van maximale winst ten koste van al het andere. Zo is nu een volstrekt scheef gegroeide situatie ontstaan. De verhouding in salaris tussen een directeur en een arbeider was vroeger 20 tegen 1, nu is dat opgelopen tot meer dan 600 tegen 1. Er gaapt een enorm gat tussen wat de mensen in Amerika betaald krijgen en wat ze eigenlijk zouden moeten krijgen. En dat komt door de ethiek van het bedrijfsleven, die bepaalt dat wat men werknemers betaalt, kosten zijn en die zijn natuurlijk slecht, en wat men aan aandeelhouders geeft winst is

belastingbetaler zijn zonen en dochters als kanonnenvoer voor die concerns leveren om vervolgens ook nog eens de rekening te moeten betalen? Dat is verkeerdt en het directe resultaat van de totale overheersing van onze samenleving door de grote concerns.

Beroep op de begeerte

Geweld en hebzucht zijn diep in onze samenleving ingebouwd, zijn zo verwoven met het dagelijks leven dat niemand ervan opkijkt dat het er al bij peuters wordt ingeprent. De omvang en het niveau van geweld in computerspelletjes en films is gewoon absurd. En

dan het beroep dat op de begeerte wordt gedaan, de hebzucht die via reclame wordt opgewekt, ook dat is verbijsterend. De reclameboodschappen zijn de meest onderhoudende stukjes televisie; ze zijn heel goed gemaakt, ze zijn vaak grappig en effectief. En als de reclamemakers de mensen ervan kunnen overtuigen dat ze geen goed seksleven kunnen hebben als ze niet hun merk deodorant opdoen of in hun auto-merk rijden, kunnen ze ook presidenten en beleid en oorlogen aan de mensen verkopen. Dat doen ze ook, en dat hebben ze ook in het verleden gedaan! Alles is erop gericht om van burgers consumenten te maken, om ze te manipuleren voor allerlei commerciële of politieke doeleinden. Men tracht zoveel mogelijk mensen te mobiliseren om een gewelddadig beleid te steunen, terwijl het militair industrieel complex, met vooraan de wapenfabrikanten, het meest daarvan profiteert. Ik heb het over de concerns die uit de trog van het Pentagon meeslurpen, die met miljarden aan belastinggeld gesubsidieerd worden en die vervolgens hun winsten doorsluizen naar hun schatrijke aandeelhouders. Zij en niet de gewone Amerikanen bepalen het beleid en hebben de macht in onze democratie in handen. Het industriële deel van dat complex was altijd al het machtigst, de militairen waren slechts als het ware het gereedschap waarmee het industriële deel zijn wil kon opleggen. Ik heb zelf aan beide kanten gewerkt, heb van nabij gezien hoe het werkte en daardoor weet ik ook dat er de afgelopen jaren een verandering heeft plaatsgevonden. De wapenfabrikanten zijn een partnerschap aangegaan met de oliebedrijven en de grote agro-industrie. Zodoende is er nu sprake van één gigantisch complex van roofbaronnen, die overal ter wereld de lakens uitdelen, daarbij gesteund door onze politici en militairen.

Al in 1961 waarschuwde president Eisenhower in zijn afscheidsrede voor de groeiende macht van het militair industrieel complex. Maar wat we nu zien gaat nog veel verder. Er is sprake van een nagenoeg onbeperkte macht

van een rijke elite over de staat en dus ook over de strijdkrachten. Een kleine elite, die haar politiek zowel in binnenland als buitenland desnoods met geweld kan opleggen en daarbij ook gebruik maakt van internationale instellingen als de Wereld Handels Organisatie die de mogelijkheid bezit om wetten van individuele staten teniet te doen door ze gewoonweg in strijd met de vrijhandel te verklaren. We hebben nu een nieuwe wereldorde waarin de macht niet in handen is van de Verenigde Naties, maar in handen van een aantal megaconcerns die op dit moment machtiger zijn dan welke natie dan ook. Duidelijk is dat de overheid niet meer de behoeften van de mensen dient, maar de handelsbelangen, de grote financiële belangen. South Dakota in het westen, en niet boven het centrum van de macht aan de oostkust, terwijl toch al die tijd de

meteen de centrale vraag: wat te doen nu de Sovjet-Unie wegviel als boeman om de Amerikaanse bevolking mee bang te maken? En daaraan gekoppeld de vraag wie de nieuwe vijand moest worden om zo ons defensiebudget te verantwoorden.

Saddam als nieuwe vijand

Toen al, maanden voordat Saddam Koeweit binnenviel, werd bepaald dat hij de nieuwe vijand moest zijn. Wanneer je kijkt naar hoe de Amerikaanse regering destijds manoeuvreerde dan is er maar een conclusie mogelijk: de Amerikaanse regering heeft Saddam Hoessein in de val laten lopen. Washington heeft de invasie van Koeweit als het ware uitgelokt om de eerste Golfoorlog te rechtvaardigen. Die oorlog heeft veel gedaan voor de regering Bush, hij rekende af met onder andere het imago van slappe sukkels en

rechtvaardigd. Net als de tweede Golfoorlog.

Modern kolonialisme

Het gaat om het beschermen van onze economische belangen, om het handhaven van het Amerikaanse rijk. Dat overzeese imperium van ons is enigszins anders georganiseerd dan vroegere imperia. We gebruiken niet dezelfde formuleringen, we hebben geen kolonies in juridische zin. Maar in de praktijk kan men ze net zo goed zo noemen, het is een moderne vorm van kolonialisme. Dat we in de allereerste plaats een imperium zijn en geen ware democratie, zien we ook aan de Patriot Act en het knoeien met onze verkiezingen en de overheersing van de twee grootste politieke partijen zodat de mensen niet echt iets te kiezen hebben. Het zijn allemaal de onvermijdelijke consequenties van wat in de negentiende eeuw officieel Manifest Destiny heette, het geloof dat de VS recht had op het territorium van anderen, aangezien de blanke protestantse kolonisten een beschavingsmissie te vervullen hadden. Een ideologie dus die neerkwam op de rotsvaste overtuiging dat wij de nieuwe heersers van de wereld moesten worden, domweg omdat dit onze manifeste bestemming was. Het ware probleem daarbij is niet dat we overgeleverd zijn aan een groepje kwaadwillende mensen, maar dat het systeem niet deugt. Het is gebaseerd op roofbouw, op begeerte, op uitbuiting. Ons systeem functioneert zo dat mensen met macht geen andere keus lijken te hebben dan het toepassen van geweld om nog meer rijkdom te vergaren. //

'Verwerpelijke politiek, die niets te maken heeft met bescherming van het Amerikaanse volk'

vier gekaapte vliegtuigen op het de eerste Golfoorlog leek hoofdzakelijk te zijn bedoeld als excuus om na de val van de Berlijnse muur en het ineensinken van de Sovjet-Unie door te gaan met het spenderen van veel geld aan defensie. Iedereen verwachtte een zogeheten vredesdividend, een forse bezuiniging op bewapening, maar dat gebeurde niet. In een rapport van het Witte Huis over onze militaire toekomst was destijds

met het Vietnam-syndroom. Maar de grootste winst was dat de enorme militaire uitgaven weer gelegitimeerd werden en daarmee werden de financiële belangen van de grote concerns opnieuw veilig gesteld. Ze hadden weer een *bad guy* en hij heette Saddam. Die oorlog tegen Irak was gerepeteerd, nog voordat het Iraakse leger Koeweit binnenviel. Het was allemaal van tevoren bekookstofd en werd met leugens ge-

Alice Broeksma

Dit jaar gaat in Frankrijk de eerste paal de grond in voor een verzorgingstehuis en wooncomplex Nederlandse stijl voor Europese 55-plussers. 'Expats' die, ook als ze hulpbehoevend worden, niet terug willen naar eigen natte bodem. Dat het project wordt gerealiseerd komt vooral door de inzet van humaniste Anna Blaak.

Oud 'La douce France' voor de levensavond worden over de grens

Iedere lof weert ze af. Op 'toeters en bellen' zit Anna Blaak volgens eigen zeggen absoluut niet te wachten. Het is al een grote overwinning dat op een idyllisch plekje aan de rivier Lot in 2005 op zeven hectare grond tachtig bungalows, twintig appartementen en een verzorgingstehuis met verpleeghuisafdeling zullen staan. In Sainte Livrade, op een paar honderd meter afstand van het gemeentehuis, waar Anna Blaak (65) op het afgesproken tijdstip overal vriendelijk handen staat te schudden. In stoere dekenjas bij het kopieerapparaat, waar de directeur de mairie Jacques Refloch kadastertekeningen voor Blaak vermenigvuldigt. Daarop staat de extra drie hectare grond die wellicht aan het verzorgingscomplex kan worden toegevoegd voor nog meer woningen, omdat er zoveel vraag naar is.

Anna Blaak: "Elke dag krijgen we nieuwe leden die nu of later willen komen wonen in ons project. Veel Nederlanders, maar ook Britten, Belgen en Fransen. Het ziet er absoluut naar uit dat het complex in Sainte Livrade het eerste wordt van een keten in Europa. Ook uit andere Franse departementen komen al verzoeken om

Het project van Anna Blaak (links) is uitgegroeid tot een miljoeneproject.
Foto's: Emmanuel Ferrand

informatie."

Wat begon als simpele vraag in een Nederlandstalig krantje is, dankzij haar inzet, uitgegroeid tot een miljoenenproject. Het antwoord op de vraag wat je doet als je, ver weg van Holland, hulp-behoevend wordt en je zelfstandigheid verliest. Voor steeds meer Nederlanders relevant, want steeds meer landgenoten kiezen voor het buitenland: weg uit ons sombere klimaat, op zoek naar meer ruimte en een ander tempo. Allemaal erg aantrekkelijk, totdat het leven roet in het eten gooit.

Na de eerste romantiek

De vraag 'Wat gaat u doen als u ouder wordt?' verscheen jaren geleden in een kleine annonce in een Nederlandstalig blaadje in Frankrijk. Wie de stap naar het buitenland heeft genomen komt er na de eerste romantiek snel achter dat je aardig alleen staat. In de zomer ben je populair als gratis logeeradres en weten vrienden uit het vaderland je goed te vinden, maar als een vlucht spreeuwen vertrekken zij weer als de bladeren vallen. Wie dan hulp nodig krijgt moet andere bronnen aanboren - of terugkeren naar Nederland. Allebei

niet eenvoudig. De eerste groep emigranten begon dat aan den lijve te ondervinden.

Geen Nederlands niveau

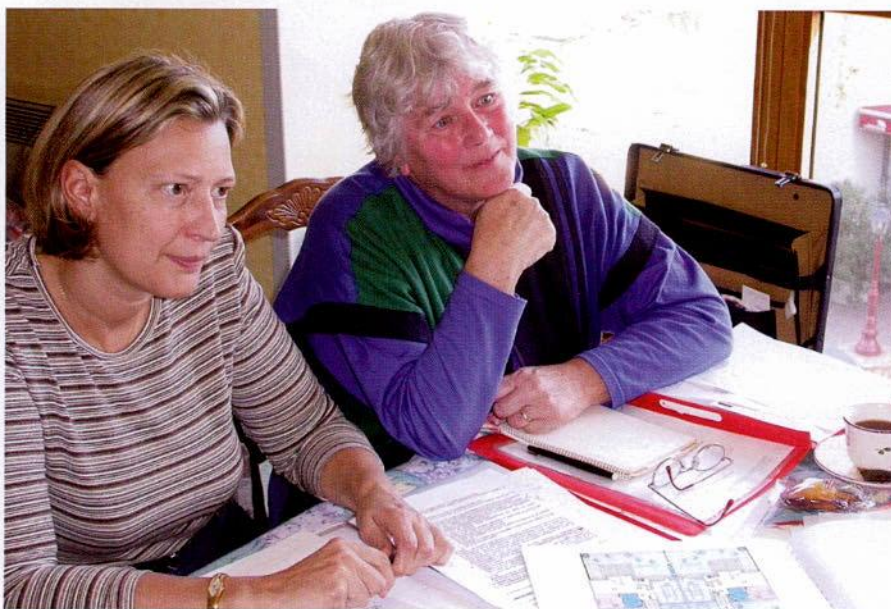
Twintig Nederlanders reageerden op de oproep. Ook Anna Blaak, toen in de vijftig. Met haar man was zij naar Frankrijk verhuisd na een drukke loopbaan in zorg en welzijnswerk. Van oorsprong onderwijzeres zette zij zich in voor achtergestelde kinderen, herintredende vrouwen en ook ouderen, als directrice van een verzorgingstehuis. Ook voor het Humanistisch Verbond was zij al vanaf 1961 actief. Als jonge vrouw als secretaresse van onderafdelingen, later in de geestelijke verzorging en, voor Joegoslavië, als coördinator voor het vredesberaad. Soms gaat ze nu nog op eigen titel vanuit Frankrijk naar dat gebied. Blaak: "Dat is in mijn leven wel de rode draad geweest. Zorg te dragen voor mensen die het niet zo voor de wind gaat." De brede ervaring die ze in haar Nederlandse functies opdeed komt haar nu in Frankrijk uitstekend te pas. Het was een schok om in Frankrijk te ontdekken hoe het daar algemeen gesteld was met de verzor-

gingshuizen. Niet te vergelijken met het niveau van de Nederlandse zorg, zag Anna Blaak. "De maisons de retraite waarin hulp-behoevende Fransen terecht komen laten vaak, op zijn zachtst gezegd, nogal wat te wensen over. Vaak moeten zij het doen met ongelooflijk kleine kamers en voor bijvoorbeeld Alzheimerpatiënten zijn geen aparte voorzieningen, dus iedereen loopt door elkaar. Frankrijk is niet met zijn tijd meegegaan. Je wilt toch niet dat dat je voorland is." Blaak zegt dat in Frankrijk inmiddels wel een verbetering valt te bespeuren door de Europese samenwerking. "Maar het is een traject van lange adem. En veel mensen hebben geleden."

Oprijlaan met bomen

De ongeruste Nederlander die de kleine annonce plaatste is inmiddels teruggekeerd naar eigen land. Maar de groep mensen die hij had aangetrokken groeide. Om in het bureaucratische Frankrijk meer voet aan de grond te krijgen richtten zij een associatie op onder de naam 'Euro-Age', niet alleen voor Nederlanders maar ook andere nationaliteiten. Euro-Age kwam op het spoor van een Franse innoverende projectontwikkelaar, de Orpea-groep, die zich specialiseert in ouderenzorg en sinds 1989 door heel Frankrijk zestig particuliere verzorgingshuizen met verpleegafdeling heeft gebouwd en thans beheert. De directrice van Orpea voor zuidwest-Frankrijk, Noëlle Bannereau, raakte enthousiast over de ideeën van Euro-Age. Bannereau kwam met Anna Blaak mee naar Nederland op werkbezoek en ontdekte een mengvorm van sociale ouderenzorg - verpleeghuis met aanleunwoningen - die zij in eigen land niet kende. Jong en gedreven toog zij terug in Frankrijk aan de slag. Orpea ging met Euro-Age in zee en heeft nu het terrein aangekocht in Sainte-Livrade, betaalt de bouw en gaat het complex beheren. De investering was voor Euro-Age zelf te groot. Het provinciebestuur was eigenaar van het terrein in Sainte Livrade en bood het te koop aan. De leden van Euro Age stemden vrijwel unaniem voor de loca-

**'Allemaal erg aantrekkelijk,
totdat het leven roet in het eten gooit'**

'Het dorp ziet belangrijke voordelen van de nieuwe groep bewoners'

tie. "Eén lid niet," zegt Blaak. "Die hield meer van een andere streek." Op het terrein wijst de Nederlandse om zich heen. De oprijlaan met de bomen blijft en het prieel en de fontein ook. "Maar het burgemeestershuis wordt afgebroken. Te onpraktisch gebouwd, niet goed aan te passen als verzorgingstehuis." Het burgemeestershuis was oorspronkelijk een oude boerderij waarin ook koeien stonden. Later werd het witgekalkt en uitgebouwd tot woning met pompeuze pilaren voor de burgervader van Sainte Livrade. Binnenkort gaat het tegen de vlakte om plaats te maken voor het verzorgingstehuis. In de velden er omheen komen de bungalows en appartementen. Een watertaxi zal het complex verbinden met het middeleeuwse centrum van Villeneuve-sur-Lot, de stad tien kilometer stroomopwaarts.

Persoonlijke overwinning

Ook Noëlle Bannereau, regionaal directrice van Orpea, is duidelijk trots. Haar gebied telt alleen al in het departement Lot-et-Garonne drie Orpea-huizen: in Cahors, Nérac en Villeneuve-sur-Lot vlakbij Sainte-Livrade, waar het Euro-Age complex komt. Meer vooruitstrevende voorzieningen dan bijna waar ook in Frankrijk. "Voor mij is het totstandkomen van het complex in Sainte

Livrade een persoonlijke overwinning. Dit project als eerste in mijn regio te hebben kunnen starten." Maar Bannereau wil nog verder. In Italië heeft Orpea al twee huizen naar Franse formule -met het accent op medische zorg- en het bedrijf wacht op een bouwvergunning in Spanje. Bannereau popelt nu om de Nederlandse formule -met het accent op sociale zorg- door Europa te verspreiden.

Euro-Age heeft inmiddels 550 leden -vooral Nederlanders, Britten en Belgen- en zal bij toewijzing van woningen uitgaan van volgorde op de wachtlijst. Wie er wil komen wonen moet lid zijn van Euro-Age en ingeschreven zijn in Frankrijk. Niet zo'n probleem, zegt Anna Blaak. "Het complex is in de eerste plaats bedoeld voor Europeanen die al in Frankrijk wonen. Maar ook mensen die nog in Nederland wonen kunnen zich in principe aanmelden. Het gemeentehuis zal de weg wijzen bij het aanvragen van een verblijfsvergunning."

De notabelen, die op het gemeentehuis meteen op Anna afkwamen om haar uitgebreid de hand te schudden, zijn inderdaad enthousiast. Het dorp ziet belangrijke voordelen van de nieuwe groep bewoners. Eerste adjunct Marthe Geoffroy: "Sainte Livrade is typisch zo'n Franse gemeente die de gevolgen

voelt van een stad in de buurt.

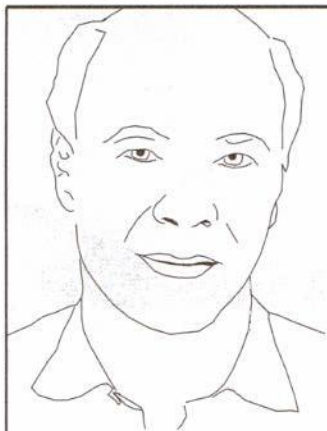
Villeneuve-sur-Lot, tien kilometer verderop, trekt de commercie weg. Dat voelt een dorp met zesduizend inwoners. Bovendien ondergaat het gebied een verandering door de Europese landbouwhervorming. Sainte Livrade was altijd voornamelijk een agrarische gemeente, maar de landbouw loopt terug. Dus de komst van Euro-Age is voor ons zeker interessant. Het is een economische injectie. Eerst waren er plannen voor een vakantiedorp, maar daar heeft een gemeente slechts een aantal maanden per jaar iets aan.

Afgezien van het geld verheugen we ons oprecht op de internationale aanvulling. Dat zal ook onze cultuur beïnvloeden. Lot-et-Garonne heeft vanouds her immigranten opgenomen, we hebben hier veel families met Spaans, Portugees en Italiaans bloed. We staan voor iedereen open."

Meertalig personeel

De aankoop prijs van de appartementen en bungalows in Sainte Livrade zal gaan variëren tussen ongeveer 67.000 en 120.000 Euro, afhankelijk van grootte. Op de woningen mag bij doorverkoop geen winst worden gemaakt. Woningen zijn ook te huur. Voor de zorg moet apart worden betaald. Die kosten hangen af van de hoeveelheid zorg. Wie deze kosten op zich moet nemen hangt af van de manier waarop de bewoner is verzekerd. Anna Blaak raadt geïnteresseerden aan contact hierover op te nemen met de Sociale Verzekerings Bank en eigen ziekenfonds of ziektekostenverzekeraar. Ook de dorpingen mogen gebruik maken van de faciliteiten van het verzorgingshuis. Anna Blaak is al bezig met de plannen voor een open dag voor het gebied. Het aanbod van de burgemeester om zijn adjunct Engels met haar te laten spreken slaat de Nederlandse als voorstander van integratie gedecideerd af. Maar het personeel voor het verzorgingstehuis zal meertalig zijn. Nodig, omdat bij verstandelijke aftakeling de gasttaal bij een patiënt vaak wordt weggevaagd.

Informatie: www.Euro-age.org

Max Pam

Jeugdherinneringen

Sigmund was een geniale figuur met geniale ideeën, waarvan er vele later onjuist bleken. Neem bijvoorbeeld het idee van de verdringing.

Dat mensen onaangename feiten wegstoppen, wist men al eerder, maar Freud was de eerste die heeft laten zien hoe systematisch dat gebeurt en hoe belangrijk dit mechanisme is voor het menselijk gedrag. Volgens de neuroloog V. Ramachandran, die het beroemde boek 'Phantoms in the Brain' heeft geschreven, is er in de hersenen zelfs een plaats te lokaliseren, die werkzaam is bij het verdringingsproces. Zo ontwikkelen sommige patiënten met een rechtszijdige hersenbeschadiging de neiging om hun eigen ziekte te ontkennen. Dat kan zo ver gaan dat zij eenvoudig ontkennen dat zij in een rolstoel zitten of dat zij verlamd zijn in hun been. Hier is het verdringingsmechanisme kapot, wat in ieder geval betekent dat er zo'n verdringingsmechanisme bestaat.

Hoe het verdringingsmechanisme precies in elkaar steekt, daarover kan Ramachandran nog geen duidelijkheid verschaffen, maar zeker is wel dat het in een aantal opzichten anders werkt dan Freud heeft aangenomen. Freuds theorie dat aan verdringing een trauma ten grondslag ligt, dat is terug te voeren op een onaangename jeugdervaring, is hoogst discutabel. Steeds meer blijkt dat er maar weinig klopt van die theorie, maar intussen heeft zij wel rampzalige gevolgen gehad.

Hier en daar heeft Freud wat gesjoemeld om zijn ideeën kloppend te krijgen. In zijn studie 'Der Wolfsmann', waarin Freud een Russische edelman beschrijft die lijdt aan een persoonlijkheidsstoornis omdat hij in zijn jeugd zijn ouders heeft zien copuleren, doet Freud niets anders dan de feiten zo naar zijn hand te zetten dat ze wel erg mooi passen in zijn theorie. De Duitse journalist Karin Obholzer heeft de wolvenman later opgespoord - hij

heette Sergej Pankejev - en toen bleek het allemaal toch wat anders te liggen dan zoals Freud het ons had voorgespiegeld.

Niettemin heeft het gesjoemel van Freud weinig indruk gemaakt op zijn navolgers. Nog altijd denken veel psychoanalytici en veel therapeuten dat je iemand kunt genezen als je een trauma uit het verleden boven water haalt. En als zo'n trauma zich niet onmiddellijk aandient, dan moet je er naar blijven graven. Het moet er zijn, want anders heeft iemand geen psychische stoornis.

Het is dit dogmatisme geweest dat therapeuten ertoe heeft aangezet om bij vrouwen te gaan spitten naar incestervaringen. En met succes! Overal ter wereld stapten ineens vrouwen uit de kast, die de bekentenis deden dat zij in hun jeugd door hun ouders - meestal hun vader - waren misbruikt. De ervaringen waren soms zo gruwelijk dat zij wel waar moesten zijn.

In Nederland was er in het begin van de jaren negentig de beruchte Eper incestzaak, compleet met duiveluitdrijvingen en andere sadomasochistische rituelen, die zijn hoogtepunt vond in een optreden van het slachtoffer bij Sonja Barend. Daarnaast zijn wij nog in 2000 getuige geweest van de even beruchte NRCV-documentaire 'Verborgene moeders', waarin een domineesdochter uitgebreid vertelt over misbruik door haar vader. Ook daar bleek later niets van waar te zijn, maar inmiddels was wel het gezin van de dominee verwoest.

Gelukkig zijn er in Nederland vanuit de wetenschappelijke hoek steeds tegengeluiden geweest. Vooral de psychologen prof. H.F.M. Crombag en prof. W.A. Wagenaar hebben op dit terrein belangrijk werk verricht. Zij toonden in verschillende zaken aan dat de herinneringen van incestslachtoffers tegenstrijdig of onmogelijk

**'Een dogmatisme dat therapeuten heeft
aangezet om te gaan spitten naar incestervaringen'**

waren. Wat de slachtoffers zij zich herinnerden was vaak aangepraat. Naar mijn mening verdienen Crombag en Wagenaar de allerhoogste onderscheiding voor hun arbeid en voor de vasthoudendheid waarmee zij tegen de tijdgeest ingingen. De Erasmus-prijs is wel het minste.

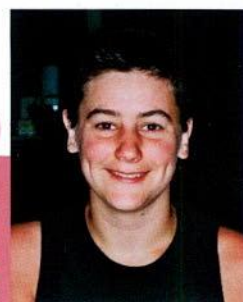
Inmiddels is de zaak volop in beweging. Zo is er door het college van procureurs-generaal de Landelijke Expertisegroep bijzondere Zedenzaken ingesteld, een orgaan dat alle zedenzaken waarbij het geheugen een rol speelt nog eens kritisch doorneemt. Daarnaast heeft de Gezondheidsraad de Werkgroep Fictieve

'De NCRV verdient als straf het ontnemen van de uitzendvergunning'

Herinneringen in het leven geroepen. Sinds de zomer van 2003 hebben vijf vrouwen zich bij deze werkgroep gemeld, die de beschuldiging van incest terugnemen. Zij willen zich met hun ouders verzoenen en zouden hun voormalige therapeut willen aanklagen. Deze ontwikkelingen zijn toe te juichen, maar er moet eerst schoon schip worden gemaakt. Zo dient er onderzoek te komen naar de therapeuten die buiten hun boekje zijn gegaan. Voor deze therapeuten rest een schorsing. Daarnaast behoort de NCRV alsnog te worden gestraft. Een schadeloosstelling voor de ouders is beslist onvoldoende. De NCRV verdient voor het uitzenden van de documentaire 'Verborgene moeders' en voor de schoorvoetende houding om te rectificeren een straf die er uit bestaat dat voor de periode van tenminste één jaar de uitzendvergunning wordt ontnomen.

En tenslotte moet die Eper incestzaak nog eens goed onder loep worden genomen. Mij zou het niet verbazen als het daar ook heel anders ligt dan wat de rechtbank destijds voor waar heeft aangenomen.

SPREKEND SPREKEND SPREKEND lezers aan het woord

Anne-Marie Mouwen (30) uit Bunnik volgt de verkorte opleiding aan de Universiteit voor Humanistiek. Ook werkt zij als programmamaker bij Studium Generale aan de Universiteit Utrecht.

Favoriete land en stad

Israël en de stad Jeruzalem. Een historische plek voor de westerse beschaving, onwaarschijnlijk indrukwekkend om in Jeruzalem te zijn.

Bewondering voor

Mensen die hun passie leven. Dit geeft ruimte aan een soort echtheid die ik zeer kan waarderen.

Geen dag zonder

Een moment voor mezelf, 'to get centered', liefst in of met uitzicht op de natuur.

Grootste wens

Dat we in onze cultuur de verbinding tussen lichaam en geest meer de ruimte geven, zeker in de wetenschap wordt naar mijn idee te eenzijdig 'met het hoofd' gewerkt.

Motto

Kijk jezelf en het leven recht in de ogen.

Geniet van

Koken is, zij het met vlagen, een favoriete bezigheid. Ik kan intens genieten van het maken van een appeltaart, een nieuwe zelfbedachte soep of eigengebakken brood.

Grote voorbeeld

Er is niet één persoon die mij inspireert. Dat zijn meerdere personen op verschillende momenten, zoals Maya Angelou, Martha Beck, Karen Armstrong.

Humanisme betekent voor mij

De medemenselijkheid in elkaar (h)erkennen en daarnaar handelen, naar jezelf toe en naar de ander.

(JK)

ONDERTUSSEN

op het INTERNET

PETER GORGELS

Voorspelbare waarde van het internet

'Tickets, routeplanner, Guusje, idols, koopzondag', wat hebben deze woorden met elkaar gemeen? Juist, ze zijn de meest gezochte zoekwoorden in de Ilse-zoekmachine (www.ilse.nl), tenminste zo meldt Ilse zelf op 2 februari 2004. Ilse deelt hier iets met haar gebruikers wat voor haar (en het bedrijf waar zij voor staat dat o.a. ook www.nu.nl en www.startpagina.nl exploiteert) van levensbelang is. Door inzicht in veel gezochte trefwoorden past Ilse voortdurend de informatie op de homepage aan en kan ze (snel) themapagina's opzetten. Door het zoekgedrag van de gebruikers te volgen, probeert ze snel aan de echte interesses van de gebruikers te voldoen. Dit soort van onderzoek is natuurlijk een goudmijn voor bedrijven die publieksgericht werken.

Ilse gebruikt de trefwoorden van haar klanten als een soort interesse-barometer. Een iets ander soort instrument wordt gebruikt om te meten welke maatschappelijke onderwerpen in de belangstelling zijn, namelijk de Web Issue Index, ontwikkeld door wetenschapper Richard Rogers (zie www.infolink.org). Het instrument is een soort beursindex voor sociale trends. De Web Issue Index monitort een geselecteerde groep sites van met name politieke en maatschappelijke organisaties, zoals Miliedefensie,

Consumentenbond en de Raad van Kerken, op de aandacht die ze schenken aan belangrijke issues in de samenleving. Op de applicatie, die ook als screensaver te downloaden is, zien we het onderwerp 'Echte welvaart' uitgewerkt. Klik je daarop dan zie je een soort 'thema-ticker' waarop termen als verkeer, gezondheidszorg, onderwijs, ouderen en arbeid voorbijglijden. Staat er een rood vlaggetje bij, dan raakt het thema 'uit', een groen vlaggetje betekent dat het onderwerp weer 'hot' wordt.

In hoeverre deze geautomatiseerde trendwatcher echt betrouwbaar is, valt nog te bezien. Op dit moment (2 februari 04) geeft hij multiculturele samenleving en dierenwelzijn als rood, terwijl er toch veel rond deze thema's te doen is...

Problematisch lijkt me in ieder geval dat de Web Issue Index-sites van grote organisaties monitort. Het is nog maar de vraag in hoeverre deze organisaties thema's die nu leven, al opgepikt hebben. Een index die sites analyseert waar straatwijd-debatten worden gevoerd zoals bijvoorbeeld Maroc.nl of sommige nieuwsgroepen, waar het gedachtengoed van Pim Fortuyn nog springlevend is, lijkt me dichterbij de werkelijke opinies van de burger te komen.

GROEN BELEGGEN MET GARANTIE

en de regenwouden beschermen?

na 7 jaar **7,6%** *gegarandeerd

na 10 jaar **8,5%** *gegarandeerd

na 15 jaar **9,0%** *gegarandeerd

DE GROENE
SPAARADVISEURS

- samen werken aan een duurzame wereld -

* (afgerond percentage, rendement per jaar) **Deelname mogelijk vanaf € 2390 éénmalig of € 50 per maand.**
Informatie: De Groene Spaaradviseurs • Tel. 0182 - 57 02 90 • Internet: www.groengeld.nl

DE BEZIELING

Fred Peters (53) werkt bij de Nederlandse Culturele Sportbond (NCS), die sinds twee jaar samenwerkt met de Humanistische Alliantie. 'In de recreatiesport spelen mensen met elkaar en maken ze samen de regels.'

Foto: Peter Valckx

Samen regels maken

“De NCS richt zich op recreatiesport. Meer dan zeshonderd verenigingen zijn bij ons aangesloten, zoals zwem-, judo-, zaalvoetbal-, hondensport- en seniorenverenigingen. Het leuke aan recreatiesport is dat het niet om presteren gaat, maar om het plezier, het sociale aspect. Natuurlijk probeer je zo goed mogelijk te presteren, maar het hoofddoel is plezier hebben. Iedereen is welkom en iedereen probeert voor zichzelf het maximale eruit te halen. Sinds twaalf jaar werk ik bij de NCS. Ik ben verantwoordelijk voor de marketing en publiciteit en ik werk aan de ontwikkeling van de recreatiesport. Wat mij daarin aantrekt is het spelen met elkaar en met de sport, de flexibiliteit die je met elkaar ontwikkelt. Met elkaar kan je regels maken. Als er bij een potje volleybal bijvoorbeeld nog twee mensen langs de kant staan, dan kan je die gewoon mee laten doen en er teams van meer dan zes personen van maken. Bij toernooien die we organiseren moeten er natuurlijk wel regels gelden, maar ook dan kan er worden gevarieerd. Sport moet bij ons voor iedereen mogelijk zijn. Daarom moet het speelniveau zo zijn dat iedereen er aan kan deelnemen. De mens staat centraal, dus het spel wordt aangepast aan de mogelijkheden van de deelnemers. De NCS ondersteunt clubs, maar gaat wel uit van hun eigen verantwoordelijkheid. We doen aan belangenbehartiging en zijn soms intermediair op lokaal niveau tussen gemeente en vereniging. Ik hoop dat in de toekomst nog meer recreatiesportclubs zich bij ons aansluiten. Zo voorkom je dat bijvoorbeeld een zaalvoetbalclub waarvan de organisatie op de schouders van één persoon rust, niet ophoudt te bestaan als die persoon ermee stopt. Wij kunnen namelijk advies geven

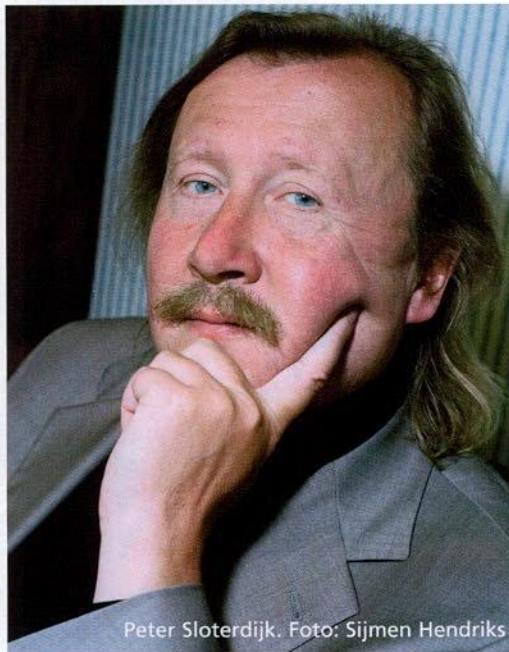
en meehelpen de club uit te bouwen. In ons land zijn 5 miljoen georganiseerde sporters en 3 miljoen ongeorganiseerde sporters. In die laatste groep kunnen we dus nog wel wat nieuwe leden vinden.

Of ik zelf aan sport doe? Ik praat er veel over. Maar ik vind ook alles leuk om te doen, als het maar gezellig is. Als er ijs ligt wil ik graag schaatsen, maar ik wil niet elke week trainen. Ik ben actief in het gehandicaptenvoetbal. Ik regel van alles voor het team, dat uit twintig mensen bestaat. Het is heerlijk om weer in mijn trainingspak rond te lopen en met mensen om te gaan vanwege een spel. Natuurlijk willen we altijd winnen, maar de gehandicapten uit het team relativeren veel eerder dan andere voetballers. Ook zijn ze enorm tolerant naar elkaar toe.

Er spelen mensen met verschillende soorten handicaps en met een groot niveauverschil. Er is bijvoorbeeld een speler met het syndroom van Down en ze weten dat ze de bal recht in zijn voeten moeten spelen, anders zijn ze 'm kwijt. Als hij de bal mist vinden ze dat niet erg. We hebben het principe dat iedereen altijd speelt ongeacht zijn niveau. Soms werkt dat tegen ons als we tegen een sterkere tegenstander voetballen. Maar ook dat accepteert men.”

Josephine Krikke

‘Iedereen probeert voor zichzelf het maximale eruit te halen’

Peter Sloterdijk. Foto: Sijmen Hendriks

In de jaren na de verschrikkingen van de Tweede Wereldoorlog en de holocaust vond een opleving plaats van het humanisme. Het vreemde van deze opleving was dat veel naoorlogse intellectuelen de grondslag van het humanisme - de mens als een rationeel, goed wezen - door de gebeurtenissen van de oorlog ter discussie stelden. Het humanisme was niet in staat geweest onmenselijk geweld te voorkomen.

CASPAR VAN MEEL

Sloterdijk over

Het dilemma dat de geschiedenis aan de naoorlogse generatie voorlegde, werd door de jonge Franse intellectueel Jean Beaufret geformuleerd als 'Hoe kunnen we opnieuw zin geven aan het woord humanisme?' Hij stelde deze vraag aan de – zelf niet geheel smetvrij de jaren van verschrikking te boven gekomen – Duitse filosoof Martin Heidegger. Hij beantwoordde de vraag in de herfst van 1946 in zijn later als essay gepubliceerde *Brief over het humanisme*.

Heidegger vroeg zich daarin af, of een herwaardering van het woord humanisme wel zin had: 'Of is het onheil, dat al dit soort benamingen aanricht, nog niet voldoende gebleken?' Met deze radicale bevraging van de grondslagen van het klassieke humanisme werd 'een posthumanistische denkruimte geopend waarin sindsdien een wezenlijk deel van de filosofische reflectie over de mens heeft afgespeeld', aldus de Duitse filosoof Peter Sloterdijk. In 1999 veroorzaakte de hoogleraar en rector van de *Hochschule für Gestaltung* in Karlsruhe met zijn lezing 'Regels voor het mensenpark' grote opschudding in de Duitse pers vanwege vermeend eugenetische uitspraken. In alle commotie raakte het eigenlijke thema van de lezing – dat weinig met eugenetica van doen had – wat op de achtergrond. De ondertitel van de lezing was niet voor niets: 'Een antwoordbrief op Heideggers brief over het humanisme.' Vijf jaar na dato spreken we met Sloterdijk nog eens over Heidegger, het humanisme en de noodzaak van een nieuw Bildungsideaal.

Humanisme of antropocentrisme?

Sloterdijk: "Voor Heidegger maakte het humanisme deel uit van dezelfde ontwikkeling als degene die de holocaust en de Tweede Wereldoorlog heeft veroorzaakt, namelijk de westerse metafysica. Hiermee bedoelde hij in feite het gehele westerse denken sinds Plato en Aristoteles. De constante factor in de Europese ideeëngeschiedenis is dat de mens zichzelf in het midden stelt. Wat Heidegger humanisme noemt zou je eigenlijk beter antropocentrisme kunnen noemen. Het is dit antropocentrisme dat voorbij gaat aan de eigenlijke opdracht van de filosofie, namelijk de vraag naar het 'zijn'." Over de betekenis van Heideggers begrip 'zijn' bestaat onder filosofen nog steeds weinig overeenstemming. Sloterdijk ziet Heidegger vooral als een 'cryptokatholiek' denker. Het begrip 'zijn' is volgens hem verwant aan een begrip van God: "Heidegger is in mijn ogen een filosofische stichter van een religie van de decentrerende van de mens. God is bij

Heidegger over humanisme

Heidegger een metafoor voor wat hij in zijn filosofische taal het 'zijn' noemt. Waar de herinnering aan het 'zijn' heerst, staat de mens niet in het midden. Dat is de zeer eenvoudige figuur die we sinds de Antieken kennen."

De vraag is dan op welke manier de mens volgens Heidegger de vraag naar het 'zijn' kan leren stellen. Het antwoord ligt volgens Sloterdijk in de taal: "Heidegger gebruikt het woord 'sage' voor taal. Dat is zeer geraffineerd, want sage is ook het Duitse woord voor mythe. Voor Heidegger is de taal de mythe of sage van het 'zijn'. Het 'zijn' openbaart zich in de taal en wanneer de mens horig genoeg is – in de dubbele betekenis van het woord: dat betekent opmerkzaam, bescheiden en gehoorzaam genoeg – dan laat hij zich door de taal zeggen hoe te leven. Heideggers denken is een poging de spraak in het middelpunt te stellen en de mensen tot toehoorders van de taal te maken."

Opvoeding door geduld

Hiermee houdt Heidegger ondanks zijn kritiek vast aan de klassieke functie van het humanisme, namelijk 'het vriendschap sluiten van de mens met het woord van de ander', aldus Sloterdijk in 'Regels voor het mensenpark'. Hoewel Sloterdijk het humanisme 'technischer en enger' definieert dan Heidegger, bestaat er een overeenkomst in de waarde die beide denkers hechten aan taal, geduld en bezinning: "Humanisme betekent opvoeding door geduld. Binnen deze traditie wordt geloofd dat men nuttige leden van de gezelschap kweekt wanneer men ze vanaf hun tiende levensjaar voorbereidt Plato, Aristoteles, Cicero en Sophocles te lezen. Wanneer je genoeg hebt gelezen en genoeg geduld gehad hebt, word je mens en geef je de heilige vlam door aan een volgende generatie. Dat is de wet van het humanistische gymnasium en het Pruisische neohumanisme waarop het Duitse schoolsysteem tussen 1810 tot 1945 berustte. Ik ben nog een laatste exemplaar van deze humanistische traditie." Hij mag dan voor zijn gevoel deel uitmaken van de humanistische traditie, humanist zal Peter Sloterdijk zich niet noemen: "Het Pruisische neohumanisme was een volledig anachronistisch streven in een tijd dat de stoommachines overal in Europa verschenen. Het was echter een mooi anachronisme, omdat daar geen moderne mensen opgegroeid zijn, maar jonge Griekse en Romeinse mensen in Duits masker. Persoonlijk vind ik dat oneindig sympathiek, maar tegelijk ook dwaas. Toen de Eerste Wereldoorlog uitbrak geloofden alle Duitse jonge mannen dat zij Spartanen waren. Vol van

Thucydites zijn ze daar in de buurt van Eupen in het Franse machinegeweervuur gewandeld en op één dag zijn 20.000 jongemannen gesneuveld."

Humanist als archivaris

Het humanisme als klassieke Bildungsdoctrine is niet houdbaar in een tijdperk dat Idols boven Shakespeare stelt:

"Mensen worden vandaag de dag niet meer door lezen en schrijven gehumaniseerd, maar door middel van de nieuwe media. Voor het grootste deel van de Amerikaanse en Europese intellectuelen is de humanistische traditie voorbij, omdat niemand meer Latijn en Grieks leest. De humanist is een archivaris geworden zonder innerlijke verbinding met de documenten die in zijn kelder liggen opgeslagen. Hij kan slechts de nummers van het document lezen en moet een specialist zoeken die het document lezen kan. We zijn in een postalfabetisch of een hyperalfabetisch tijdperk aanbeland en daar moeten we een nieuwe pedagogiek voor ontwikkelen, een opvoedingsbegrip voor het Cybernetische tijdperk dat zegt hoe wij willen dat mensen worden." De sleutel tot de nieuwe pedagogiek ligt niet meer in de taal: "De toekomst moet meer mathematica dan grammatica zijn, omdat de toekomst meer door ingenieurs bepaald zal worden dan door mensen die in de hoogcultuur leven."

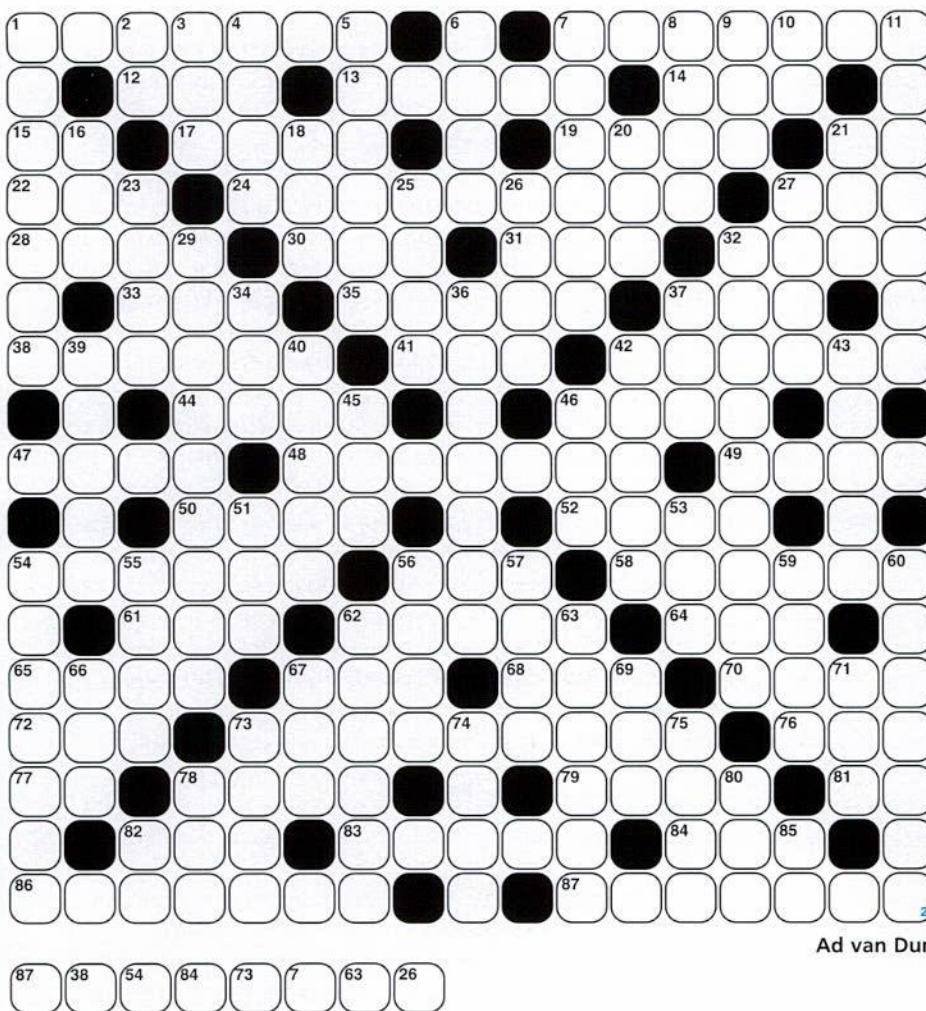
Het humanistisch streven mag in onze tijd een anachronisme zijn geworden, dit betekent niet dat het humanisme volledig heeft afgedaan: "Het klassieke humanisme geloofde dat boeken tot het heil van de mens zouden voeren. Dit is een baanbrekende functie die ook in de toekomst behouden kan blijven voor bepaalde delen van onze wereld." In 'Regels voor het mensenpark' grijpt Sloterdijk terug op Heideggers terminologie om een voorzichtige hoop uit te spreken. Wellicht kunnen de oude documenten nog eenmaal oplichten 'alsof er verre bliksems overheen schieten'.

"Misschien kan de archiefkelder tot een *Lichtung* worden, bij Heidegger een verwijzing naar de plaats waar de taal de wereld geopend heeft. De taal in verbinding met een gelaten waarneming. De Europeanen van vandaag hebben er geen idee van dat de meeste woorden die we gebruiken terug te voeren zijn op Griekse of Latijnse formuleringen. Het archief kan een *Lichtung* worden wil in deze context zeggen: wij zouden bij Plato en Aristoteles wel eens meer over de hedendaagse problemen kunnen leren dan wanneer we met tijdgenoten in discussie gaan."

DE DOORDENKER

Don Quijote was een soort anarchistische rebel tegen de samenleving. Zo dacht de student aan de kweekschool en na een lange zomer thuis (1917) was hij vol van Quijotes geestelijk vader Cervantes, en van Ibsen, Nietzsche en Tolstoj. Pas later, toen hij zich bezig hield met Spaanse taal- en letterkunde, als bijvak van zijn studie Frans, leerde het werk van Cervantes echt kennen. Toch beschouwde hij zijn leven lang de 'held van zijn jeugd' als een universeel en humanistisch symbool. Was hij zelf misschien een Don Quijote? Hij was in ieder geval een man van idealen en van duidelijke opvattingen. Al op zijn zoste had hij definitief afscheid genomen van iedere vorm van godsdienstig geloof en werd hij een verdediger van een bevrijd ethisch oordeel. Maatschappelijke structuren, organisaties trad hij met wantrouwen tegemoet. Hij was een man, die de consequenties van zijn opvattingen met grote vanzelfsprekendheid accepteerde. Ook toen hij eens enkele maanden gevangenisstraf opgelegd kreeg. Tijdens WO II werd hij opnieuw, en veel langer, van zijn vrijheid beroofd. De ervaringen uit die tijd brachten een ommekeer in zijn bestaan. Zijn idealen en zijn principes waren gebleven, hij kreeg echter via de radio en via kranten en tijdschriften meer mogelijkheden zijn opvattingen kenbaar te maken. En dat deed hij met tomeloze energie, onvermoeibaar en vasthoudend. Hij was voor velen een inspirerend docent, een origineel denker en een oprecht humanist. Wie was hij?

Hilde van Vlaanderen

Ad van Dun

Horizontaal

1. voornaam humanistisch ambassadeur;
7. gedeeltelijke of totale belemmering van de bloedtoevoer; 12. bladgroente; 13. voornaam van humanistische VVD'er; 14. gedeelte van een vaarwater; 15. voorzetsel; 17. schrijfvloeistof; 19. gewicht; 21. lidwoord; 22. gymnastiektoestel; 24. redevoering; 27. kan om bier uit te drinken; 28. hoofd van een moskee; 30. gemeente in Noord-Brabant; 31. loot (stek); 32. allerwegen; 33. hertensoort; 35. zeer boos; 37. Engels bier; 38. hulpverleners bij zelfdoding zijn georganiseerd in Stichting de.....; 41. zon (Engels); 42. witten; 44. in de geest levende voorstelling (denkbeeld); 46. eiland in Indonesië; 47. rivier in Rusland; 48. laatste beurt bij het biljarten; 49. rijstbrandewijn; 50. loterijspel; 52. het binnenste van iets; 54. limonade met een kersensmaak; 56. Japanse munt; 58. het invoegen van auto's op snelwegen; 61. familielid; 62. het oudste dorp van Wieringen; 64. voorvoegsel (...loog /...grafie etc.); 65. salaris; 67. soort onderwijs (afk.); 68. nage-recht; 70. Arabisch opperhoofd (vorst); 72. met springlading gevuld projectiel; 73. zijn liefde en mens-lievendheid tonen; 76. niet-zoet (van wijnen); 77. kippenproduct; 78. kloonprofeet; 79. god van de liefde; 81. rijks-overheid (afk.); 82. jongensnaam; 83. uitbouw aan een gevel; 84. as-vaas; 86. priester die van God los kwam; 87. het kwellen uit lust tot kwellen (zwelzucht).

Verticaal

1. toiletgelegenheid in bivak of kampement;
2. titel (afk.); 3. hogepriester van Silo; 3. hand-schoen zonder vingers; 5. aantal in elkaar gevouwen vellen als deel van een boek; 6. was humanistisch raadsman in Irak; 7. deur (toegang); 8. langpandige herenjas; 9. oude vochtmaat van vier ankers; 10. godsdienst (afk.); 11. ex-voorzitter Humanistisch Verbond; 16. rivier in Utrecht; 18. herkauwend zoogdier; 20. knaagdier; 21. tweetal bij elkaar behorende personen; 23. boterton; 25. voedsel (voeding); 26. zuiver; 27. plaats (oord); 29. conflictoplossing door bemiddeling; 32. vereniging van humanistische organisaties; 34. belofte; 36. Europeaan; 37. slangvormige vis; 39. Nederlandse prinses; 40. interest; 42. mannelijk dier; 43. verdieping; 45. economisch en administratief onderwijs (afk.); 46. het mannetje van de geit; 51. ordo servorum mariae (afk.); 53. borstbeen; 54. kledingstuk; 55. zuivelproduct; 56. uitdraden vervaardigd voor kleding bestemd materiaal; 57. actualiteitenrubriek op de televisie; 59. in enkele gevallen; 60. verdoving gebruikt bij operaties; 62. jatten; 63. humanistisch filosoof, voorheen futuroloog; 66. vrouwtjes schaap; 67. Chinese vermicelli; 69. houding die men aanneemt; 71. Europeaan; 73. speer (hellebaard); 74. donkere kamer (afk.); 75. edelmetaal; 78. strijdpard; 80. sanctum romanum imperium (afk.); 82. file (reeks); 85. Nederlandse spoorwegen (afk.).

Uw oplossing van beide puzzels ontvangen wij graag uiterlijk op 22 maart 2004 per post (alleen op briefkaart of ansichtkaart). Redactie de Humanist, De DoorDenker, Postbus 257, 1000 AG Amsterdam. Vermeld duidelijk uw naam en adres. Onder de foutloze oplossingen wordt een boekenbon van € 25 verloot. Oplossing De DoorDenker in de Humanist 6/2003: Anna Eleanor Roosevelt. Winnaar: W. van Westering, Waddinxveen

Paul Cliteur

Het drama van de multiculturalisten

“Ons ideaal is te komen tot een multiculturele samenleving die ook daadwerkelijk als zodanig functioneert. Ra ra wie zou dat hebben gezegd? Job Cohen? Zou kunnen. Hedy d’Ancona? Niet onmogelijk. Marcel van Dam? Kan. Uit een kersttoespraak van de koningin? Helemaal niet ondenkbaar, vooral door die pluralis majestatis. Eigenlijk zou ik nu onder aan deze column, net als in zo’n winterboek, de naam van de schrijver op z’n kop moeten kunnen afdrukken, maar ik vrees dat ik daarmee de drukker voor grote problemen plaats. Laat ik het maar zeggen: het is afkomstig uit het boek ‘Tegen de islamisering van onze cultuur: Nederlandse identiteit als fundament’ van Pim Fortuyn. Dat had u natuurlijk helemaal niet gedacht. Ons idee bij Fortuyn is dat hij de hele multiculturele samenleving wel zal willen afschaffen en dat blijkt dus niet het geval.

Ik had nog nooit een boek van Fortuyn gelezen. De meeste mensen niet, denk ik. Dat komt omdat iedereen wel zo ongeveer denkt te weten wat Fortuyn te vertellen heeft. Achterlijkheid van de islamitische cultuur. Afschaffing van art. 1 van de grondwet. We weten het wel. Van zo iemand ga je geen boek lezen. Maar dat is mij dus enorm meegevallen. Ik kan niet zeggen dat ik het in alles eens ben met Fortuyns visie op de islam, waaraan het boek dat ik gelezen heb gewijd is, maar in veel dingen heeft hij ongetwijfeld gelijk. Het frappante is ook dat hij daadwerkelijk heeft nagedacht - een zeldzame kwaliteit van een politicus - over de multiculturele samenleving. Net als Bolkestein.

Wat daaraan vreemd is, dat je zou verwachten dat mensen die daarover de mond vol hebben nadenken. Van Job Cohen, Marcel van Dam, Hedy d’Ancona, Jacques Wallage - van de multiculturalisten, kortom, daarvan zou je een visie op de multiculturele samenleving verwachten. Maar het vreemde is dat zij die helemaal niet hebben. Wallage denkt het te redden met het schrijven van een stiekem briefje aan de fractievoorzitter van de VVD, Van Aartsen: of hij Hirsi Ali even de mond wil snoeren (de uitgelekte brief circuleert op internet). Cohen praat wat over de boel bij elkaar houden en religie gebruiken bij de integratie, maar hij heeft helemaal geen uitgewerkt plan hoe dat zou moeten. En dat is niet uitzonderlijk, nee, het vreemde is dat juist die multiculturalisten helemaal geen theorie voorhanden hebben die verder gaat dan de K3-liedjes waar mijn dochter zo enthousiast naar luistert: verdraagzaam zijn, verdraagzaam zijn.

Zelfs wat verdraagzaamheid is, ontgaat de multiculturalisten. Verdraagzaam moet je namelijk zijn naar de meningen die je afwijst. Kom er eens om bij Wallage met zijn oproep tot politiek correcte zelfcensuur.

In het Ten Geleide tot De grote Pim Fortuyn Omnibus uit 2001 waarin het boek over de islam is opgenomen, geeft hij aan wat de redenen zijn voor zijn kritiek op de islam. Nederlands beroemdste professor zegt: ‘Mijn kruistocht tegen de islam beperkt zich niet tot de fundamentalistische variant daarvan, hoewel die het gevaarlijkst is en overal ter wereld zorgt voor dood en verderf, maar betreft daarin ook de liberale islam, omdat ook deze variant niet is gesecculariseerd en de scheiding van Kerk en Staat feitelijk niet accepteert. Bovendien moet ik de eerste liberaal-islamitische groep nog zien opstaan die het opneemt voor de schrijver Rushdie en die letterlijk achterlijke fatwa tegen hem in scherpe bewoordingen veroordeelt.’ Dat is een interessante stelling. Niet alleen de fundamentalistische islam worden hier verwijten gemaakt, maar ook de liberale islam. Deze zou (1) niet gesecculariseerd zijn en (2) de scheiding van kerk en staat niet erkennen. Het derde punt (3) is dat nog geen enkele islamitische groepering het voor Rushdie heeft opgenomen. Alle drie deze claims worden terecht gemaakt. Vooral het punt van de scheiding van kerk en staat verdient aandacht. Een multiculturele samenleving kan alleen maar bestaan dankzij een neutrale staat. De staat kan dus zelf niet multicultureel zijn. Geen aanpassing van het politieuniform dus. Geen hoofddoekjes bij de rechterlijkemacht. Geen verwijzing naar geloof in de kersttoespraak van de koningin. De beginselen van de laïcité zouden een goed uitgangspunt zijn voor de multiculturele samenleving die Nederland, net als andere westerse samenlevingen tegenwoordig, geworden is. Fortuyn begreep dat. Eigenlijk was Fortuyn daarmee een groot theoreticus van de multiculturele samenleving. Een drama voor de multiculturalisten, zeker, maar de eerlijkheid gebiedt dit onomwonden uit te spreken.

‘Juist die multiculturalisten hebben helemaal geen theorie voorhanden’

Toen Napoleons rol in Europa was uitgespeeld werd de balans opgemaakt van de Verlichting en de Franse Revolutie. Filosofen werden geraadpleegd als waren zij orakels. Waar stond Friedrich Nietzsche?

Friedrich Nietzsche

Filosoof zonder label

Kant prees de bevrijding uit de onmondigheid. Liberalen waardeerden de overheidsadministratie, wetgeving, emancipatie. Volgens conservatieven als Joseph de Maistre, had de Verlichting chaos gebracht. Zij wilden de Middeleeuwse standenstaat herstellen. Edmund Burke, de geestelijke vader van de huidige Nederlandse neoconservatieven, adviseerde rekening te houden met de voortschrijdende emancipatie. Daarnaast werden onder invloed van de natuurwetenschappen nieuwe ideeën gelanceerd. Hegel en Comte meenden te weten volgens welke wetten de ideeën en de samenleving zich ontwikkelden. Büchner beschouwde zelfs gedachten als een scheikundige reactie ('De mens is wat hij eet'). Ook theologen lieten zich horen. Strauss schreef dat de 'Evangelien' (en dus Jezus Christus) mythen waren. Zo had ieder zijn visie op verleden, heden, toekomst. En waar stond Friedrich Nietzsche (1844-1900)? Aan de conservatieve of de progressieve kant? Is hij misschien een voorloper geweest van het nationaal socialisme? Nietzsche zelf geeft het antwoord in 'Over nut en nadeel van geschiedenis voor het leven'.

Niets deugt

De in Pruisen geboren Friedrich, van nature heftig en kritisch, zal zich over iedereen en alles een oordeel aanmatigen. Als hoogleraar botst hij al snel met zijn collegae. Uitgerangeerd (met pensioen), wordt hij vrijwillig ziekenbroeder in de Frans-Duitse Oorlog (Friedrich vreest de Franse cultuur). Verbijsterd door de bloedige oorlog, fulmineert hij direct tegen de discipline in onderwijs en samenleving. Ook kastijdt hij moderne en klassieke theologen en filosofen, de 'ziellose' praktijk van het christendom, dichters, toneelschrijvers, componisten, filologen, historici, politicologen, biologen... In 1874 verschijnt 'Over nut en nadeel van de geschiedenis voor

het leven', dat overigens meer over na- dan voordelen gaat. Ook hierin veroordeelt hij Hegel, Strauss, Shakespeare, Rousseau, Luther en de kastenstaat van Plato. Nietzsche keert zich in zijn essay vooral tegen de 'overmatige historisering van het verleden'. Hij onderscheidt drie soorten van geschiedschrijving: de monumentale, de antiquarische en de kritische. De monumentale registreert alleen de geschiedenis van de 'onsterfelijken', die tot mythen worden. De antiquarische houdt zich slechts bezig met details. Geschiedenis moet volgens Nietzsche het leven dienen, bron van inspiratie, leermeesters zijn. Het Duitse volk moet zijn instincten hervinden. Daarom is geschiedschrijving alleen in goede handen van superieure mensen (als Schiller en Goethe).

Nietzsche is Nietzsche

Thomas Mann meende (in: 'Schopenhauer en Nietzsche') dat men Nietzsches extreme uitspraken (zoals over Wagner) - door hemzelf gerelativeerd of weersproken - niet absoluut moet nemen. Daarentegen spuwden bewonderaars van de oerconservatieve katholieke De Maistre al vuur bij het horen van zijn naam (Robert Lemm, 'Vloekgezant; Léon Bloy contra Friedrich Nietzsche'). Wie Nietzsche leest begrijpt waarom en hoe nazi's hem misbruikt hebben, zoals Jaap Hagen uiteenzet ('Nietzsches weerklink in Nazi-Duitsland'). Hij maakt duidelijk dat Friedrich geen pre-fascist is, zoals marxistische auteurs beweerden. Zo goed als hij de gelijkheidsideologie van Marx afwees, zou hij zich tegen het totalitaire fascisme gekeerd hebben. Nationaal socialisten waren racistisch, aanvaardden absolute gehoorzaamheid, accepteerden oorlog als natuurverschijnsel, onderdrukten vrije geesten. Dat alles staat haaks op Nietzsche.

Andre de Bruin

Een vraag die mij de laatste jaren geweldig bezig heeft gehouden, is **in hoeverre mensen vrij zijn**. Hoeveel ruimte laat onze oprukkende kennis over **atomen en genen** nog over voor 'eigen' **beslissingen**? Is er meer dan *nature and nurture* samen? En zo niet, hoe kan een mens **verantwoordelijk zijn**, wat is dan de *meaning of life, the universe and everything*?

Vrijheid & naturalisme

ARTHUR TEN WOLDE

Een gemakkelijke en aandoenlijke film die deze taaie vragen impliceert aan de orde stelt is 'Groundhog Day'. Hierin maakt een weerverslaggever voor de televisie duizenden malen achter elkaar dezelfde dag mee. Déja vu in het kwadraat. Hoe de dag ook eindigt, elke keer wordt hij 's ochtends wakker in dezelfde hotelkamer in een noordelijk provinciestadje. De wekkerradio gaat om 6.00 uur af met hetzelfde deuntje en twee radiocommentatoren roepen wederom pesterig "It's Groundhog day!". Dat wil zeggen 2 februari, een traditionele feestdag waarbij een soort marmot (de groundhog) onder publieke belangstelling uit zijn hol kruipt, en daarmee aangeeft hoe streng de winter

wordt. De weerman blijkt gevangen te zitten in een tijdslus. Alles gaat elke keer tot op de seconde nauwkeurig precies hetzelfde, inclusief wat de mensen om hem heen doen, zeggen en denken. Hij is de enige die deze dag al eerder heeft beleefd en zich dit herinnert, waardoor hij er totaal andere wendingen aan kan geven. De film berust op enkele fundamentele aannamen die als gedachte-experiment het overwegen waard zijn. Stel, je zou in zo'n tijdslus belanden. Zou het dan zo gaan? Volgens het deterministische wereldbeeld wel. Plaats alle elementaire deeltjes weer op precies dezelfde plaats als de vorige ochtend, en de wereld loopt als een uurwerk volgens de natuurwetten dezelfde gebeurtenissen af.

niet vrij zijn is geen excuus

Het feit dat we niet vrij zijn is gewoon geen excuus

De mensen in 'Groundhog Day' zijn dus totaal niet vrij. Het zijn net robots die elke keer precies hetzelfde doen. De enige uitzondering is de weerman, die elke keer wakker wordt met een iets ander brein, waarin de herinnering aan alle vorige versies van de dag op miraculeuze wijze is opgeslagen. Hij is daardoor als enige in staat om te leren en persoonlijk te groeien, en doet daardoor elke dag iets anders. Dat is een vorm van vrijheid. Desondanks is ook hij een soort robot, want zijn afwijkende gedrag volgt geheel uit de toestand van zijn neuronen om 6.00 uur.

Nu gedraagt de natuur zich niet deterministisch. De kwantummechanica gooit roet in het eten. Plaats en snelheid van elementaire deeltjes zijn immers niet precies bepaald. Je kunt ze dus ook niet precies terugzetten. En zelfs uit de klassieke mechanica van Newton volgt al dat een minimale afwijking in de beginsituatie van een chaotisch systeem, zoals het weer, al snel leidt tot een totaal ander verloop. De kwantummechanica doet hier nog een extra schep toeval bovenop. Atomen en elementaire deeltjes vertonen namelijk spontaan gedrag. Zo kan een atoom op een onvoorspelbaar moment zonder oorzaak van de ene toestand in een onvoorspelbare andere terechtkomen. Eens in de zoveel tijd heeft dat merkbare gevolgen. Dus: de man bovenaan de trap in 'Groundhog Day' zegt misschien net iets anders, de oud-klasgenoot ziet hem net niet, en vervolgens verloopt de hele dag onvoorspelbaar anders. En elke keer weer anders anders. Hoeveel anders, dat is nog steeds niet bekend. Maar de geschiedenis zou zich geen tweede keer herhalen en de toekomst ligt niet vast.

Echter, worden mensen vrijer van dit indeterminisme? Weliswaar zijn de opties die je overweegt reëel in de zin dat ze nog werkelijkheid kunnen worden. Maar steeds spontaan iets anders doen in dezelfde omstandigheden wekt slechts de illusie van een vrije keuze. Zoals de filosoof Dennett aangeeft in zijn boek 'Freedom evolves' (2003): wat voor vrijheid is dat, die slechts voortkomt uit kwantummechanische onbepaaldheid en klassieke chaos? Dat lijkt niet de vrijheid waar we naar op zoek zijn. Dennett verklaart zich een aanhanger van het naturalisme. Een stroming die teruggaat tot het einde van de negentiende eeuw. Naturalistische schrijvers zoals Emile Zola en Louis Couperus gingen uit van het filosofische beginsel dat menselijk gedrag wordt beheerst door krachten,

waarachter wetmatigheden schuilgaan die kunnen worden bestudeerd en begrepen. De stroming hangt samen met het positivisme, dat er van uit gaat dat de objectieve of empirische werkelijkheid zich in beginsel door natuurwetenschappelijke methoden en technieken laat verklaren. Naturalisme kent overigens verschillende varianten: materialisme, pantheïsme, en de opvatting van een God als schepper die verder niet ingrijpt. Harry Mulisch' 'De ontdekking van de hemel', waarin de engelen juist wel ingrijpen, is dus in strijd met het naturalisme.

Volgens het naturalisme is de mens niet echt vrij. De atomen en natuurwetten bepalen wat er gebeurt en wat jij doet. Dennett beaamt dit. Zonder zich tot het naturalisme te bekennen, komt Saul Smilansky in zijn gedegen boek 'Free will and illusion' (2000) tot dezelfde sombere conclusie dat vrijheid grotendeels een illusie is. En er zijn meer hedendaagse filosofen die in dezelfde richting denken. Markant is dat Dennett en Smilansky hun betoog totaal anders vervolgen. Smilansky vreest dat de notie dat ons gevoel van vrijheid op illusie berust bij de meeste mensen zou leiden tot immoreel gedrag. Hij hoopt daarom dat de wetenschap beperkt blijft tot een kleine, selecte groep met voldoende moreel fatsoen om deze verleiding te weerstaan! Dennett daarentegen is helemaal niet bezorgd. Hij lacht de conclusie min of meer weg en draait het hele verhaal om. Tja, stelt hij eigenlijk, dat de wereld inclusief menselijk gedrag aan de natuurwetten voldoet – gaap, gaap – dat weten we nou langzamerhand wel. De gangbare opvattingen over vrijheid vindt hij onhoudbaar en vaak incoherent. In plaats daarvan definieert hij een wezenlijk nieuwe opvatting van "vrijheid". Namelijk de "vrijheid" om op basis van de eigen capaciteiten, kennis en ervaring uit de beschikbare opties een bewuste keuze te maken om het gewenste resultaat te bereiken. En te leren van de gevolgen, zodat je het een volgende keer wellicht anders aanpakt. Tegelijkertijd volgt dit gedrag uit de natuurwetten. Dennetts "vrijheid" is dus maar een povere afspiegeling van echte vrijheid. Hij laat zien dat zijn sterk gereduceerde begrip "vrijheid" zich wel ontwikkelt in de evolutie. Een levende plant heeft immers meer gedragsopties dan een levenloze steen, een dier meer bewegingsvrijheid en reactievermogen dan een plant, en de mens heeft door zijn rede-neervermogen, bewustzijn en cultuur een fundamentele sprong gemaakt in het benutten van de mogelijkheden die

ons ter beschikking staan. "Vrijheid" zou in de toekomst ook aan intelligente robots á la Mr. Data uit Star Trek kunnen worden toegeschreven. Persoonlijk vind ik dat Dennett wel erg gemakkelijk over het verlies aan vrijheid heenstapt. De vrijheid is dood, lang leve de "vrijheid"! Smilansky erkent in elk geval zijn rouwproces. Dennett is daar na tien jaar doorfilosoferen wellicht overheen, maar zijn lezers inclusief ikzelf, en de velen die met deze ideeën hopelijk nog kennis gaan maken, zeker nog niet. Aan de andere kant loopt Smilansky vast op een onhoudbaar elitair standpunt, terwijl Dennett in elk geval een alternatieve opvatting van "vrijheid" uitwerkt.

Wat betekent dit nu voor onze verantwoordelijkheid?

Antwoord: we zijn niet vrij, maar wel "vrij", en wel verantwoordelijk. Het feit dat we niet vrij zijn is gewoon geen excuus! Als je zoals Volkert van der G. met voorbedachten rade en in koelen bloede een politicus doodschiet, kun je dus niet beroepen op de smoes "dat je niet anders kon". Alleen een afwijking zoals Asperger vermindert je toerekeningsvatbaarheid, omdat je over minder opties beschikt dan gezonde mensen. Zo niet, dan ben je gewoon verantwoordelijk en dient de maatschappij je er op aan te spreken. Anders wordt het immers ook een zootje. Los van welke filosofie je aanhangt.

Onze rechtsstaat zal dus niet door het naturalisme ineenstorten. Integendeel, het heeft wellicht positieve maatschappelijke consequenties. Aanvullend aan zijn op kennisoverdracht over naturalisme gerichte website heeft Tom Clark uit de Verenigde Staten onlangs een nieuwsgroep geopend voor

toegepast naturalisme. Naar zijn overtuiging kan dit in elk geval in de VS leiden tot betere, rechtvaardiger systemen. Zoals gratie aan ter dood veroordeelden met een IQ ver beneden het gemiddelde en een effectievere aanpak van verslaafden. Het Nederlandse beleid hiervoor lijkt al op naturalistische leest geschoeid.

Lang niet iedereen zal zich in het bovenstaande kunnen vinden. Velen geloven immers wél in iets spiritueels, een immateriële geest of ziel die weliswaar in contact staat met de materiële wereld, maar die niet is onderworpen aan de natuurwetten en daardoor echt vrij. Een aantrekkelijke hypothese dus, die niet logisch of empirisch kan worden weerlegd. Ook al is het een extra aanname die onbeantwoorbare vragen oproept, het blijft een houdbaar standpunt waarvoor ieder persoonlijk kan kiezen.

Al met al beginnen de denkbeelden in mijn hoofd rustig neer te dwarrelen, als sneeuwvlokjes in een omgeschudde halve bol vol water met daarin een huisje en een sneeuwlandschapje. We zijn niet vrij, maar wel "vrij" en we zijn wel verantwoordelijk, dus het existentialisme blijft overeind als een basis voor zingeving aan het bestaan, de toekomst ligt niet vast, wat wil je nog meer? Eén ding: ik mis ineens de *flow* van het zoeken naar antwoorden op klemmende filosofische vragen...

Arthur ter Wolde is natuurkundige.

“illusie van een vrije keuze
Steeds spontaan iets anders doen
in dezelfde omstandigheden wekt
slechts de illusie van een vrije keuze.”

Rechts-ideologische kauwgomballen

Paul Cliteur refereert in *de Humanist* 6/2003 aan 'Ben ik nog wel rechts genoeg?' van Jan Blokker en hij draait al provocerend de vraag om. Toen ik het boekje uit mijn kast haalde en erin las dacht ik: ja, links heeft veel fouten gemaakt. In de jaren '70 was het overigens niet Piet Grijs, maar Ria Beckers van de toenmalige PPR die prof. Buikhuisen de wetenschappelijke nek omdraaide. Achterom kijkend griezel ik nog van de ideologische geslotenheid van de 'linkse kerk'. En ik griezel er nog van wanneer ik in 2002 de voorzitter van de PvdA Ruud Koole hoor zeggen dat ze nog geen standpunt

hebben over de onderdrukking van islamitische vrouwen. Ideologie betekent letterlijk: versluiering en dat

is bij deze partij nog steeds goed waar te nemen.

Maar wat heeft Cliteur met zijn rechtse ommezwaai ons te bieden? Ik mag er niet aan denken dat er een cultuurdominant komt van aanhangers van de Burke-stichting en conservatieve liberalen, zoals Cliteur wil. Conservatieven als bijvoorbeeld Frits Bolkenstein klagen erover dat de dwarsverbanden uit de maatschappij zijn verdwenen. En dat terwijl hij deze zelf met zijn ouderwetse liberalisme heeft ondergraven. Ik moet er niet aan denken dat we behalve een markteconomie ook nog een markmaatschappij krijgen. We zijn nu reeds op weg om een calculerende burger te scheppen, die van alles de prijs maar van weinig de waarde weet. De regulering, terugtrekkende overheid, privatisering, eigen verantwoordelijkheid voor de

burger: het zijn vooral rechts-ideologische kauwgomballen. Bestuurskundige Kiekert zegt: 'Geen wetenschapper ter wereld is er ooit in geslaagd in het algemeen aan te tonen dat dienstverlening in het bedrijfsleven goedkoper is dan door de overheid. Privatiseren is vooral een uiting van de tijdgeest, van de opkomst van Nieuw Rechts, ook in Nederland.' Van een hoogleraar en zeker van een humanistische zoals Cliteur, verwacht ik enige evenwichtigheid en dat mis ik bij hem. Terwijl hij zich afzet tegen oud-links, schiet hij door naar nieuw-rechts. Hij schept op deze wijze een nieuwe gesloten ideologie, een 'rechtse kerk' en daar zitten we niet op te wachten. Liberaal waar het kan, meneer Cliteur, maar sociaal waar het moet.

Drs. B.Th. Steynis, Almelo

Rechtser kan niet

Laat ik de heer Cliteur gerust stellen. Iemand die achter de oorlog tegen Irak stond en die sympathiseert met een fundamentalistisch-christelijke president is rechts zat. Rechtser kan niet.

Rein Heijne, Rotterdam

Hoe humaan mogen we zijn?

Naar aanleiding van twee artikeltjes in *de Humanist* wil ik mijn frustraties kwijt. Ook ik was een korte periode gastouder van een alleenstaande minderjarige asielzoeker. Hij staat alleen op de wereld en zijn perspectieven zijn zeer onduidelijk en ik beloofde dat ik voor een opleiding zou zorgen. Eerlijk gemeend weliswaar, maar niet uitvoerbaar, blijkt achteraf. Hij was anderhalf jaar in Nederland toen onze wegen zich kruisten. Volkomen getraumatiseerd, voelde hij zich verlaten en in de steek gelaten door zijn voogden. Hij ging nauwelijks naar school en sprak gebrekkig Nederlands. Omdat hij toch wel met mij wilde praten is hij weer naar school gegaan, maar dat waren slechts drie maanden tot de grote vakantie. Hij wilde wel een beroepsopleiding volgen, maar stel dat hij uitgewezen werd, dan kon hij zijn opleiding wel vergeten. We hebben er uitgebreid over gesproken dat kennis iets is waar je overal mee terecht kunt.

Ik ontmoette een leraar van zijn school, die me adviseerde hem in te laten schrijven voor een andere middelbare opleiding en niet terug te laten gaan naar de internationale schakelklas. Hij is zeer intelligent en hij verdiende een kans. Hij heeft een opstapcursus gevolgd in zijn schoolvakantie en ondanks dat hij die niet helemaal kon afronden, mocht hij een toelatingstoets doen voor de havo, waarvoor hij

slaagde. Toch kreeg hij het advies de schakelklas te doen en eindexamen op mavo-niveau, omdat de havo te theoretisch voor hem zou zijn. Hij heeft ruim twee maanden onderwijs gevolgd en doet het prima, maar hij mag niet meer van school veranderen. Hij is dus beperkt in de keuze van beroepsopleidingen en of dat nog niet genoeg is ondervindt hij ook nog de beperking dat hij zonder status niet mag werken. Hoe kan je dan een beroepsopleiding volgen? In het gedicht op de achterpagina van *de Humanist* 6/2003 verwoordt iemand hoe een andere persoon uitgewezen wordt, terwijl hij zijn studie bijna heeft afgerond. Dat lijkt me bijzonder, want je krijgt zelfs niet de kans om te studeren als iemand je studiekosten wil betalen. Eens zullen we blij zijn als jonge mensen voor de 'grijze golf' de AOW-kosten opbrengen. Maar mensen die gegronde redenen hebben om hun land te ontvluchten, dus echte vluchtelingen, worden uitgewezen. Hoe humaan mogen wij zijn?

Joke Rinsma, Aalden

REPLIEKREPLIEKREPLIEKREPLIEK

Burgerlijk fatsoen

Door het gênante artikel van de heer Cliteur (*de Humanist* 6/2003) voel ik mij genoodzaakt voor *de Humanist* te bedanken. Ik kan het blad niet meer aan vrienden en kennissen laten lezen. Ik ben niet gewend lectuur te verstoppen, maar dit artikel druist tegen alles waar het humanisme voor staat in, om nog maar niet te spreken van gewoon burgerlijk fatsoen!

M. van der Leen-de Vries, Amsterdam

Nooit frustraties ventileren

Het artikel 'Humanisten in het leger' in *de Humanist* 4/2003 was zeker geen verheerlijking van militarisme maar een objectief en goed verhaal over belangrijk werk van gemotiveerde raadslieden. Michose heeft met zijn 'Kaki en bekakt'-bijdrage (*de Humanist* 5/2003) getoond of niet te kunnen, of niet te willen lezen en mensen meedogenloos gekwetst. Een eigen column moet voor menig journalist de vervulling van een langgekoesterde wens zijn; deze journalist moet zich juist door zijn vrijheid aan een paar spelregels houden waarvan de voornaamste is: nooit eigen frustraties ventileren. Deze spelregels gelden zeker voor een onafhankelijk opinieblad als *de Humanist*. Michose heeft het ver-

touwen zodanig geschonden dat niet alleen 'de rits padvindders' (raadslieden) maar ook lezers van *de Humanist* een eerlijk gemeend excuus mogen verwachten. Blijft dit excuus uit, dan heeft Michose naar mijn mening een psychose en verdient hij goede aandacht van een psychiater. Ik hoop voor Michose dat de schrijver nog eens het voor een columnist vereiste niveau haalt, maar dan moet hij nog veel leren. Ik wens hem alle goeds.

Kol. vbdd b.d. I. Dekker, 's Heer Hendrikskinderen, tevens voormalig humanistisch uitvaartbegeleider

Minderwaardig humanisme

Dat iemand zich zó in de gordijnen laat jagen als Erwin Kamp, humanistisch geestelijk raadsman bij de krijgsmacht en in die functie werkzaam bij Nederlandse militairen in Irak. Zijn gramschap betrof een column van Michose (*de Humanist* 5/2003). Kamp 'totaliseert' hem als behorend tot die soort lieden die zich bezighield met abjecte praktijken als het doorknippen van hekken rond defensierterreinen, het met een moker bewerken van straaljagers tot en met het recent blokkeren van 'onze bussen' (sic) in het kazerneplaatsje Doorn. Nu bedient Michose zich in zijn door Kamp gewraakte column van *unverfcoren* taal en zijn opmerkingen aan het adres van de in Irak verblijvende humanistische raadslieden zijn allesbehalve genuanceerd te noemen. Toch kan het enige bevreemding wekken dat Kamp zich daartegen verweert als een heuse moralist. Niet erg 'humanistisch', kan je zeggen. Michose

moet volgens hem niet op de man spelen, hij moet respect tonen voor de medemens, hij mag niet liegen en hij mag niet zulke vervelende vergelijkingen maken. 'Uit de prietpraat van Michose spreekt arrogantie en minachting', is Kamps harde oordeel. Je zou kunnen denken van doen te hebben met een perfect geval van 'wat-je-zegt-dat-ben-jezelf' of van een zodanige concentratie op de splinter in het andere oog dat de balk in het eigen oog wel onopgemerkt moet blijven. Of acht Kamp zich gerechtigd zo te oordelen over iemand wiens denken 'uit de tijd van het gebroken geweertje stamt en zich sindsdien niet meer heeft ontwikkeld'? De indruk kan ontstaan dat Kamp het niet de moeite waard vindt inhoudelijk de dialoog aan te gaan over een ethisch vraagstuk dat zeker niet alleen mensen als Michose bezighoudt. In ieder geval reken ik me als collega-raadsman niet tot 'een substantieel deel

van het Nederlandse georganiseerde humanisme' dat achter de veronderstelling van de zinvolheid van de Nederlandse missie staat. Althans zeker niet op dit moment, terwijl Bush' *war on terrorism* voortduurt en Irak, ondanks of dankzij de massieve aanwezigheid van met name Amerikaanse troepen, er alleen maar onveilig op is geworden. Ik kan Michose wel volgen voor wie het militaire en het humanitaire karakter van een krijgsmacht in het algemeen en die van de Nederlandse missie in Irak in het bijzonder op z'n minst een *contradictio in terminis* zal zijn. En als het waar is dat kritische vragen omtrent de zin van de missie door dienstdoende humanistische raadslieden als irrelevant of niet opportuun worden afgedaan, dan zou dat er volgens mij op kunnen wijzen dat juist aan hun ontwikkeling het nodige mankeert!

Jan Rietveld, Bergen (NH)

REPLIEKREPLIEKREPLIEKREPLIEK

VVD begraaft haar tolerantie

In het redactioneel (*de Humanist* 6/2003) over de vrijheid van onderwijs schrijft Boudewijn Chorus dat de VVD frontaal de aanval heeft ingezet op de groei van islamitische scholen. Achterliggend idee bij die partij zou zijn dat het goedbedoelde achterstandsbeleid resulteert in een extra ruimhartige ondersteuning van deze kweekplaatsen van nieuwe gelovigen. Hij

veroordeelt de VVD en vindt dit van een selectieve verontwaardiging getuigen. Een ander argument kan de nieuwe strijd van de VVD tegen alles wat 'vreemd' is veel beter verklaren. De VVD zit in de problemen: bij de laatste verkiezingen had men gehoopt de grootste partij te worden en dat is niet gelukt. Begerig kijkt de partij naar de kiezers van de LPF. Met hun steun zou het bij de volgende verkiezingen moeten lukken de eerste te worden. Gevolg is dat de partij haar taal steeds meer aanpast aan de wensen van 'volkse klanken'. Als een paard van Troje wordt de partij een anti-immigrantenpartij en beukt op alle beleidslijnen met het motto: streng zijn tegen anderen, niets gedogen, alles wat de andere partijen doen is verkeerd. Voorbeelden hiervan zijn, naast de al eerder genoemde aanval

op de islamitische scholen, de islam op het laatste partijcongres als de kwade pier beschouwen; de sociaal-democraten ervan beschuldigen dat zij verantwoordelijk zijn voor het mislukken van de integratie, terwijl men zelf acht jaar samen met de PvdA in de regering heeft gezeten; de allochtonen ertoe willen verplichten zich aan te passen als ze tenminste een voldoende inkomen hebben; de uitvallen van Hirschi Ali tegen de profeet Mohammed als een barbaarse man, terwijl hij voor die tijd nogal progressieve ideeën had t.a.v. de man-vrouwverhouding. Met deze ramkoers dreigt de tolerantie voor andere levensovertuigingen en de wil er samen uit te komen te verdwijnen. De partij denkt zo de onvrede en angst bij delen van de bevolking te kunnen gebruiken om zelf de eerste partij te worden. Maar het begraven van de tolerantie leidt tot het opzetten van groepen ten opzichte van elkaar en tot een geaccepteerd raken van een anti-allochtonenstemming in het land. Processen die niet zomaar terug te draaien zijn als de partij inderdaad de grootste wordt en ook niet als die strategie niet blijkt te werken. En zoals Pim Fortuyn mocht meemaken: zijn kiezers trokken hem steeds verder de intolerante kant op. De VVD speelt daarom hoog spel.

Drs. A. de Haan, Eindhoven

Op de bres voor een bezield bestaan

bres

Het onafhankelijke tijdschrift *Bres* onderscheidt zich met originele artikelen op het gebied van kunst, religie en wetenschap, voor de lezer die diepgang zoekt in een vluchtige en oppervlakkige wereld.

Verschijnt 6 x per jaar, 128 pag., rijk geïllustreerd.

Prijs € 7,50; jaarabonnement € 37,50

Verkrijgbaar in boek- en tijdschriftenhandel.

**OF WORD OOK ABONNEE
EN PROFITEER BOVENDIEN VAN
HET WELKOMSTGESCHENK!**

Bres is een uitgave van Synthese BV, Den Haag

☎ (00 31) (0)70 - 358 59 43

www.bresmagazine.com

www.synthese.ws

Humanistische vraagbaak

Het Humanistisch Centrum Haaglanden houdt sinds 1 februari elke dinsdag een telefonisch spreekuur. Bij dit spreekuur kunnen mensen terecht met vragen over humanistische filosofie, humanistische organisaties en humanistische dienstverlening en activiteiten in de Haagse regio. Ook kunnen ze bellen wanneer ze sprekers of contactpersonen zoeken. Het spreekuur is een initiatief van het Humanistisch Platform, waarin diverse humanistische organisaties in de Haagse regio samenwerken. Met het spreekuur wil het platform de humanistische beweging beter vindbaar en meer toegankelijk maken voor de eigen achterban, andere belangstellenden en voor haar externe relaties. Het spreekuur is elke dinsdagochtend van 10.00 tot 12.00 uur bereikbaar via 070 - 350 53 46.

Nederland en globalisering

In Amsterdam vindt op 26 en 27 juni een festival plaats dat het onderwerp globalisering bij een breed publiek onder de aandacht wil brengen. Tientallen workshops geven de bezoekers de kans om kennis te maken met de diverse onderdelen van globalisering. Tegelijkertijd vinden allerlei culturele activiteiten plaats. Er is ruimte voor dialoog tussen deskundigen op het gebied van globalisering. Het zal de eerste keer zijn dat er in Nederland een dergelijke grootschalige ontmoeting wordt georganiseerd tussen de voorstanders

van globalisering in zijn huidige vorm en de andersglobalisten. De initiatiefnemers van dit festival voelen zich verwant met de beweging van andersglobalisten, maar zien in het aangaan van de dialoog met alle betrokkenen een waardevolle mogelijkheid om tot vernieuwende gedachten en onverwachte oplossingen te komen. Belangrijkste aanleiding voor het festival is, dat het nu vooral tijd wordt dat een groter deel van de Nederlandse burgers bekend raakt met de thema's rondom globalisering en hun eigen rol daarin. Op

het festival krijgt iedereen die iets te melden heeft over globalisering de kans om een workshop of een lezing te geven. Hierbij zijn de organisatoren vooral op zoek naar leuke vernieuwende vormen en ideeën. Er is er feest en een uitgebreid cultureel programma. De organisatie ligt bij een groeiend netwerk van nu al meer dan 140 vrijwilligers, die op individuele basis aan het festival meewerken. Mensen die mee willen doen of op de hoogte willen worden gehouden kunnen zich aanmelden bij festival@globalisering.com.

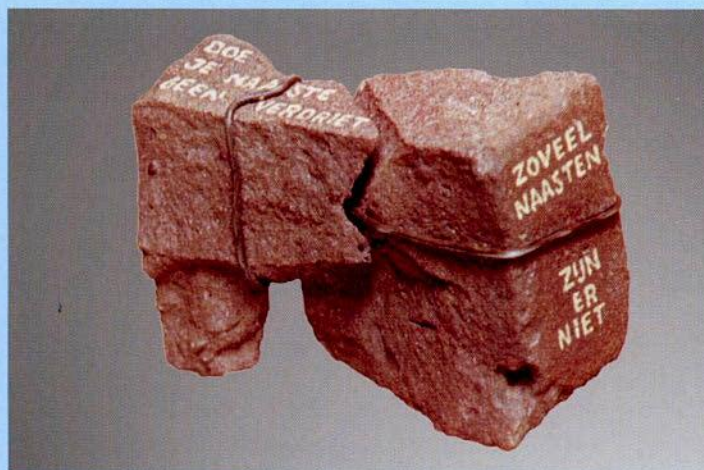
Khadra's kinderen

In een documentaire in 2002 over een kliniek voor getraumatiseerde vluchtelingen werd onder anderen de Somalische Khadra Jama Adan geportretteerd. Zij was letterlijk gek van verdriet omdat niet alleen haar man en oudste zoon waren vermoord maar ook haar vier andere kinderen spoorloos waren. Inmiddels zijn drie kinderen in een Keniaans vluchtelingenkamp getraceerd. Deze documentaire van Eveline van Dijk volgt de moeizame procedure van gezinshereniging, met een ontroerend weerzien op Schiphol.

'Khadras kinderen' wordt uitgezonden op 25 maart bij de Humanistische Omroep, ca. 23.00 uur, Nederland 1.

Foto: Eveline van Dijk

Scherven

Harry van Putten schrijft nieuwe spreekwoorden en gezegdes op gevonden kapotte stenen van de stad, die hij met andere restmaterialen tot objecten maakt. Hij heeft dit project 'Scherven enne ...geluk' gedoopt. Meer informatie: www.home.zonnet.nl/geentijdbestaatniet

Klassieke resten

‘Ceterum censeo Carthaginem esse delendam’ (Overigens ben ik van mening dat Carthago verwoest moet worden), de bekende zinsnede waarmee de oude aartsconservatieve Romeinse senator Marcus Porcius Cato zijn redevoeringen besloot, net zo lang tot Rome de daad bij het woord voegde, haalt Kaplan in zijn boek aan als ‘Carthago delenda est’ en dat doet vermoeden dat hij zijn uitgebreide beschrijving van een lange reis door de resten van de klassieke beschavingen zonder kennis van het Latijn heeft volbracht. Dat heeft hem echter niet belet prikkelende parallellen te trekken met latere geschiedenis, wat zijn scherpzinnige observaties tot een belevenis om te lezen maakt. Blijvend bij het voorbeeld van de verwoeste kolonistenstad (Derde Punische

Oorlog, 149-146 v. Chr.) noteert hij bijvoorbeeld: “Rome brandde Carthago tot de grond toe af en ploegde zout in de grond, zodat het Carthago tot het Hiroshima van de Oudheid maakte. Rome heerste inmiddels over een groot deel van de toenmalig bekende wereld, zoals Amerika dat deed na de overgave van Japan in 1945.” Door dergelijke notities wil Kaplan betogen hoezeer kennis van de oude culturen kan bijdragen aan een beter begrip van de moderne wereld. Pretentius misschien, maar behalve een mooi reisdoel heeft het toch ook een inspirerend boek opgeleverd. (BCh)

Robert D. Kaplan, Winter aan de Middellandse Zee. Het Spectrum, Utrecht. 272 blz. € 16,95.

Wereldnieuws in beeld

De reeks ‘Aanzien van...’ bestaat al langer dan veertig jaar, maar de formule is in de loop der jaren veel serieuzer geworden. Lag in vroeger jaargangen de nadruk op het beeld, en op het meer luchtige nieuws, nu is zowel inhoudelijk een betere balans gevonden als tussen beeld en tekst, waarbij de informatie een historisch-documentair karakter heeft gekregen. In de recente editie is bijvoorbeeld in zes bladzijden Bush’ oorlog tegen Irak adequaat beschreven en indrukwekkend in beeld gebracht. Ook is aan de vredesprijs voor de Iraanse juriste Shirin Ebadi een bladzijde gewijd met een inleiding als: “Islam en democratie zijn verenigbaar. Die boodschap leek het Nobelprijsc comité de (moslim)wereld te willen meegeven...” En dan stuit je opeens weer op zo’n bericht uit die andere nog altijd niet beëindigde oorlog: de tragische dood van vijftien kinderen door Amerikaanse bombardementen in Afghanistan op 5 en 6 december. Harde tijden, klemmend verbeeld en treffend beschreven.

Han van Bree (red.), Het aanzien van 2003. Het Spectrum, Utrecht. Met talrijke kleurenfoto’s, een register, overzicht van uitgereikte prijzen, necrologieën, belangrijke sportuitslagen etc. 192 blz. € 14,50.

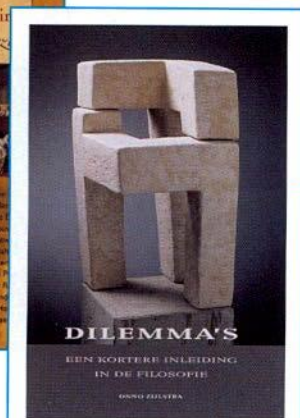
Integratie in Europees perspectief

Sinds de controversiële uitkomst van de commissie Blok over de geslaagde integratiepolitiek is de behoefte aan nuances op dit vlak nog toegenomen. Deze bundel komt dan ook op het juiste moment. Diverse betrokken deskundigen analyseren wat de multiculturele samenleving heeft gedaan met de politiek en hoe de politiek op haar beurt de multiculturele samenleving beïnvloedt. Zo blijkt uit analyse van partijprogramma’s in een van de artikelen dat politieke standpunten die in 1998 nog als extreem rechts golden en alleen door de Centrum Democraten verkondigd wer-

den, nu door de grote partijen (VVD, CDA en PvdA) zijn overgenomen. Dat deze omslag in de politiek niet direct iets met de realiteit te maken heeft, blijkt uit de bijdrage van Kees van Kersbergen en André Krouwel. Zij stellen op grond van internationaal vergelijkend onderzoek vast dat de opkomst van populistische sentimenten te danken is aan de mobilisering van de latente xenofobie onder een volk en niet samenhangt met het aantal buitenlanders in een land. Het is juist deze plaatsing van de Nederlandse situatie in een internationaal perspectief die de bundel

tot boeiend leesvoer maakt. Zo concludeert Ruud Koopmans in zijn bijdrage dat de integratie van allochtonen in Nederland achter blijft bij de rest van Europa. De schuldige is volgens hem de Nederlandse overheid die te veel de nadruk heeft gelegd op het behoud van de eigen cultuur van allochtonen. Al met al een bundel die orde schept in een chaotisch debat, al zijn sommige bijdragen beroerd geredigeerd. (CvM)

Huib Pelikaan en Margo Trappenburg (red.), Politiek in de multiculturele samenleving. Boom, Amsterdam. 244 blz. € 24,50.

Filosofische dilemma's

Onno Zijlstra is filosofiedocent aan de Hogeschool voor de Kunsten en aan de Theologische Universiteit Kampen. Dat laatste doet vrezen voor een bestofte of vooropgezette behandeling van verlichte filosofen, maar die vrees blijkt alras ten onrechte. Zeker, hij kan een verheven denkbeeld van Rousseau in twee zinnen tot bij de grondse proporties terugbrengen en Jeremy Bentham als een 'rekenaar' neerzetten, met de nadruk op 'berekenend'. Maar hij onderbouwt, breekt niet af en biedt juist zicht op verdieping door de ontwikkeling van het denken stimulerend te beschrijven. Zijlstra's vlotte stijl heeft wel het risico van oppervlakkigheid, maar hij verbindt de alledaagse werkelijk-

heid op een verfrissende wijze met de ideeën van de grote denkers van weleer. Zijn keuze is interessant en soms verrassend voor wie een indruk wil krijgen van met name de praktische bruikbaarheid van filosofische ideeën sinds Descartes. Leidraad voor Zijlstra vormen daarbij enkele 'grote vragen' zoals Kant deze formuleerde: Wat kan ik weten? Wat moet ik doen? Wat mag ik hopen? Wat is de mens? Knap om in nog geen tachtig bladzijden toch helder zicht op de zo uiteenlopende antwoorden van beroemde filosofen te bieden. (BCh)

Onno Zijlstra, Dilemma's. Een kortere inleiding in de filosofie. Damon, Budel, 76 blz. € 10,90.

Essays over burgerzin

Het actuele reveil van burgerzin roept vragen op. Tussen het burgerschap van weleer, met beelden van betuttelend moralisme, oubollig patriottisme en kleinburgerlijk conformisme en een moderner begrip als wereldburgerschap zit een wereld van verschil. Niet alleen daarover gaat dit boek, maar ook over de vraag in welke mate 'de' burger zich tegenwoordig nog betrokken voelt bij de samenleving en hoe bereidwillig hij is daarin actief te participeren. De moderniteit (van de-traditionalisering, rationaliteit en individuele autonomie) heeft de beleving van burgerschap ingrijpend veranderd en evenzeer onze cultuur, levensbeschouwing, ethiek en politiek. Over deze problematiek publiceren in dit boek een tiental Vlaamse intellectuelen boeiende en verfrissende essays, die niet zozeer aan de actualiteit in België refereren als wel aan ook in Nederland vigerende debatten over multiculturaliteit, waarden en normen, andersglobalisme en wereldburgerschap.

Luk Sanders (red.), Heeft de burger nog zin? Garant, Antwerpen/Apeldoorn. 175 blz. € 19,-.

Etty Hillesum

"Ieder beetje haat dat men aan het al veel te veel haten toevoegt, maakt de wereld onherbergzamer en onbewoonbaarder." Deze voor Etty Hillesum (1914-1943) typerende uitspraak gold wat haar betreft evenzeer de haat van de fascistten tegen de joden als de haat van hun slachtoffers tegen de Duitsers. Ook de socialistten, waar Etty zich in de vooroorlogse jaren lange tijd toe aangetrokken had gevoeld, waren niet vrij van haat. Dergelijke doorleefde overtuigingen liggen ten grondslag aan het onbegrip en de afwijzing, ook van naoorlogse joodse auteurs, die Etty Hillesum na publicatie van haar dagboeken en brieven naast bewondering en (h)erkenning ten deel vielen. Het hele proces van het controversiële onthaal van Hillesums nagelaten geschriften in binnen- en buitenland wordt in dit boek geanalyseerd door diverse auteurs, onder wie Piet Schrijvers, Denise de Costa en Arjan Broers. Het resultaat is een boeiende bundel die talrijke verduidelijkingen biedt en mythes rond haar persoon reduceert tot geloofwaardige interpretaties.

Rita van den Brandt en Klaas Smelik (red.), Etty Hillesum in facetten. Damon, Budel. 166 blz., diverse foto's. € 14,90.

Notities vanaf het World Social Forum **Juichen in de lotushouding**

Jaap Dijkstra is directeur Externe Relaties van Hivos, Humanistisch Instituut voor Ontwikkelingssamenwerking. Hij bezocht van 16 tot 20 januari het World Social Forum (WSF), in Mumbai, India. Voor de *Humanist* maakte hij notities.

Vrijdag 16 januari 2004

Na een korte nacht om 9.00 uur ontbijt en vroeg naar het World Social Forum-terrein, want 75.000 mensen registreren moet een behoorlijke rij geven. We zijn er om 10.30 na een Indiase taxirit door het bruisende Mumbai. De registratie verloopt voorspoedig, pc's doen wonderen ook al staan ze op bamboetafels in de buitenlucht. Het terrein is een soort Jaarbeursterrein, met vier immens grote hallen, een enorm openluchterrein en voor de rest eindeloze reeksen van standjes en veel gekrioel. De openingsceremonie vindt plaats op het open festivalterrein. Bij wijze van service volledig bedekt met jute. Bijna iedereen gaat ook zitten. Geeft wel een mooi en vredig gezicht, naar schatting 100.000 mensen op de grond, maar is ook een opgave als je niet goed bent in de lotushouding. En er is nog een nadeel. Het juicht wat lastig, en dat is toch een entourage die je bij politieke toespraken nodig hebt. Overigens en dat moet ook gezegd, geen politieagent of veiligheidsklerenkast te zien.

Zaterdag 17 januari 2004

Op het WSF-terrein was het al druk, maar het is nu een grote golvende mensenmassa. In India weten de bewegingen van marcheren, en dat komt mooi van pas. Een grote bonte stoet van mensen die wat willen, of soms juist iets niet willen. Geen plaatsbekleders maar de basisgroepen zijn het die zich tonen. Met honderden tegelijk. Kinderarbeid is een geliefd thema. Hivos-partner MV-foundation is goed zichtbaar.

Zondag 18 januari 2004

Vandaag naar een massabijeenkomst rond het thema 'herverdeling van rijkdom en macht'. Het geheel is goed

georganiseerd en er zijn goede inleiders. Eerst Vandana Shiva, van Hivos-partner Navdaya Trust, over alle onrechtvaardigheid van het wereldhandelssysteem, en daarna Evelien Herfkens over de Millennium Development Goals. Zij doet het met verve en plaatst het geheel duidelijk in een politieke context.

Maandag 19 januari 2004

Het blijft krioelen en het valt niet mee om uit zo'n 150 sessies de aardige en aansprekende te kiezen. Ik ga naar iBase en de serie die zij organiseren over 'alternatives for democratic and sustainable human development'. Het is uiterst interessant om twee jonge Brazilianen de machtsverhoudingen in de wereld te horen analyseren. Brazilië met president Lula speelt vandaag een sleutelrol, zeker als zij een echt verbond met India weten te sluiten. Cancun en Doha hebben door het ergerlijke optreden van de EU en de VS geleid tot de G20+ en dat kan wel eens de start zijn van andere wereldverhoudingen, hopelijk leidend tot een echte hervorming van het internationale systeem, maar ook ontwikkelingslanden die de rijen gesloten houden. Laten we hopen dat Brazilië zijn rol kan waarmaken.

Maandag 19 januari 2004

Voor mij de laatste dag. WSF sluit morgen. Van (seminar- en actie)vermoeidheid lijkt geen sprake. Het is ook na vier dagen nog vol, levend en bruisend. Er wordt gedemonstreerd en met vlaggen gezwaaid, maar het blijft uiterst vredig. Politieagenten helpen met oversteken, en dat is het. Deze morgen besluit ik niet naar een grote bijeenkomst te gaan maar ik kies voor een workshop van INAISE (het van origine Franse netwerk van investeerders in de sociale economie) over een alternatief wereld-economisch systeem. Denk aan een alternatieve IMF/Wereldbank. Mijn oude Credit Union-hart gaat open als een Filipino nog eens met kracht de Credit Union-slogans voordraagt: "Save regularly, borrow wisely and repay promptly." Zo mag ik het horen. Op naar Bangalore. Als ik dit schrijf weet ik dat op de achterkant van de instapkaart ING ons fleurig aankijkt, of liever de leeuw van ING. Globalisering, hadden we het daar niet over?

Joods-Palestijns conflict

2, 9 en 14 maart – Rotterdam
N.a.v. operavoortelling The Death of
Klinhoffer drie debatten over het joods-
Palestijnse conflict en over de opleving
van antisemitisme en moslimangst, ook in
Europese steden. Met o.a. Abu Jah Jah
(AEL), hoogleraar Judith Frishman en
schrijvers Abdelkar Benali en Marcel
Möring. Tijd: 2 en 9 maart 20.00 u., 14
maart 13.00 u. De Unie, Mauritsweg 34.
Toegang gratis. Reserveren: 010-4333534
of rks@rks.nl.

Humanistisch ideaal

10 maart – Utrecht
Oratie van prof. dr P. Derkx waarmee hij
zijn leerstoel aan de Universiteit voor
Humanistiek aanvaardt. Titel: 'De multi-
culturele samenleving als humanistisch
ideaal'. Academiegebouw, Domplein 29.
Info: 030-2390100 of www.uvh.nl.

In je uppie

11 maart – Maastricht
Prof. dr. Jenny Gierveld verricht als socio-
loge en demografe al bijna veertig jaar
onderzoek naar eenzaamheid. Ze belicht
verschillende aspecten van eenzaamheid
en gaat in op factoren die eenzaamheid
kunnen veroorzaken. Collegezaal
Nieuwenhof, Zwingelput 4, 20.00 uur.
Toegang gratis. Info: www.sg.unimaas.nl
of 043-3883541.

Een web van bedrog

11 maart – Rotterdam
Debat 'Een web van bedrog. Tussen
Orwell en Machiavelli', over de huidige
wereldsituatie. Met o.a. de vraag 'is er
nog wel sprake van een rechtvaardig
functioneren van de democratie?' en 'kan

een democratie door bombardementen
ingevoerd worden?'. Inleider: Karel van
Wolferen. De Unie, Mauritsweg 35, 20.00
uur. Info: www.humanistischvredesbe-
raad.nl of tel.010-4049148.

Geestelijk verzorgers

12 maart – Utrecht
Symposium 'Macht en vrijplaats' voor
geestelijk verzorgers, georganiseerd door
de UvH. Met visies en discussies over de
positie van geestelijk verzorgers bij de
instelling waar zij werken. Tijd: 9.30 uur,
Drift 6. Kosten: 35 (bij minimuminko-
men). Info en aanmelden: Ljena Bendien,
UvH, l.bendien@uvh.nl of tel. 030-
2390105.

Sociaal beleid

15 maart – Utrecht
Op de Dag van het humanistisch alterna-
tief (2 dec. jl.) heeft de Humanistische
Alliantie twee visies neergelegd voor een
alternatief sociaal beleid. Op 15 maart
gaat zij deze praktisch uitwerken op haar
netwerkmiddag, bestemd voor staf-
medewerkers, professionals en (lokale)
bestuurders. Praktijkwerkers zoals huma-
nistisch raadslieden, uitvaartbegeleiders,
hvo-docenten en vrijwilligers zijn ook
uitgenodigd. Locatie: Aristo Utrecht,
Utrecht Lunetten, 12.30-17.30 uur.
Info: www.human.nl of 030-2390113.

Zola en het naturalisme

16 maart – Maastricht
Prof. dr. Maarten van Buuren, hoogleraar
Franse letterkunde, over enkele van de
bekendste romans van Emile Zola uit 'In
het paradijs van de vrouw', 'De mijn' en
'Het beest in de mens'. Collegezaal
Nieuwenhof, Zwingelput 4, 20.00 uur.

Toegang gratis. Info: www.sg.unimaas.nl
of 043-3883541.

Humanistisch vuur

21 maart – Deventer
Is het humanisme de idealisten van het
begin voorgoed kwijt? Zijn de doelen
bereikt? Is de samenleving gehumani-
seerd? Discussiebijeenkomst met inleiding
van Marius Ernsting, directeur Humanitas.
De Fermerie, Muggeplein 9. Kosten: 5.
Aanmelden en info: Pieter de Vrijer,
hv. oost@planet.nl of 0575-549011.
Aanvang 15.00 uur.

Maand van de filosofie

April – diverse locaties
Voor de derde keer vindt de maand van
de filosofie plaats. Thema dit jaar is 'ido-
len'. Met o.a. op 3 april de 'Nacht van de
filosofie' in Felix Meritis, Amsterdam. Op
17 april de 'Dag van de Filosofie' in
theater De Vorst te Tilburg. Slotmanifes-
tatie op 24 april op de Internationale
School voor Wijsbegeerte te Leusden.
Voor meer activiteiten en info: www.
maandvandefilosofie.nl of 020-5310986.

THEATER

Ludmilla

Vanaf 28 feb. - div. locaties Het Nationale
Toneel speelt dit nieuwe toneelstuk van
Frans Strijardts. Ludmilla, een jonge kun-
stenares, staat onder behandeling bij de
psychiater. Ze kan maar geen greep op
het leven en de taal krijgen. Ze leidt aan
synesthesie; ze hoort kleur en ziet geluid.
Info: www.nationaletoneel.nl of
tel. 070-3181444

Eindspel

Vanaf 16 maart - div. locaties Toneelstuk
van Samuel Beckett, uitgevoerd door 't
Barre Land. Een compositie van literaire
toespelingen, kletspraat en triviale han-
delingen zonder gevolg. Voor de mens is
het even onmogelijk de wereld te begrip-
pen, als zich eraan te onttrekken. Tour-
nee t/m 15 april, daarna in juni op Oerol.
Info: www.barreland.nl of 030-2316142.

EXPOSITIES

Knappe koppen

7 feb. t/m 6 juni – Rotterdam
NRC Handelsblad-fotograaf Bas Czerwinski
maakte een portret van het Erasmiaans
gymnasium, dat 675 jaar bestaat. Gedocu-
menteerd beeld van een school met leer-
lingen in een bevoorrechte positie. Schie-
landhuis, Korte Hoogstraat 31. Info:
www.hmr.rotterdam.nl, tel. 010-2176767

Je weet niet wat je ziet

Vanaf 7 maart – Nijmegen
Tentoonstelling over gezichtsvermogen en
gezichtsbedrog in het Natuurmuseum. Om
te kunnen zien hebben wij natuurlijk onze
ogen nodig. Maar het zijn de hersenen die
het uiteindelijke beeld bepalen. Gerard
Noodtstraat 121. Info: www.natuurmus-
eum.nl of 024-3297070

Thom Hoffman

Vanaf 11 maart – Amsterdam Life/Time,
overzichtstentoonstelling t/m 11 april van
het fotowerk van Thom Hoffman. Melk-
weg Galerie, Marnixstraat 409. Tel. 020-
5318181 of galerie-theater@melkweg.nl.

Faces from Iraq

O.a. 30 maart – Hilversum
Foto-expositie van de Nederlands-
Koerdisch-Irakese kunstenaar Arjan Amin.
Hij maakte in 2002 portretten in een
kamp met 50.000 gedeporteerde Koerden.
Amin vroeg hen naar hun dromen en ver-
langens. Locatie: Wereldomroep, Witte
Kruis-laan 55. Geopend: 30 maart, 2, 6 en
9 april van 14.00-17.00 uur. Info:
www.rnw.nl, tel.035-6724333.

The Death of Klinghoffer

Vanaf 26 maart - Rotterdam Coproductie van Opera OT en het Rotterdams Philharmonisch Orkest. Over de kaping van cruiseschip Achille Lauro in 1985 door Palestijnen. De Amerikaanse jood Klinghoffer is het enige slachtoffer. Nieuwe Luxor Theater. Reserveren: 010-4843333. Op 2, 9 en 14 maart debatten over Palestijns-joodse conflict, antisemitisme en moslimangst in zaal De Unie.

TELEVISIE

Liefde zonder grenzen

23 feb. t/m 15 maart - Ned.1
Vierdelige documentaireserie over gemengde relaties. Gemengde huwelijken lopen vaker uit op echtscheiding dan huwelijken tussen autochtone Nederlanders, zo bleek eind 2003 uit het CBS-rapport Uitzendingen op 23 feb. en 1, 8 en 15 maart.
NCRV - ca. 23.00 uur.

Alison's baby

15 april - Ned. 1
Documentaire over Alison Lapper, succesvol kunstenares zonder armen en met een kort lichaam. Vrijwel alles in haar leven

doet ze met haar mond en tenen. De nieuwste ontwikkeling in haar leven is een onvoorziene zwangerschap. De baby wordt te vroeg geboren maar is gezond. Alison leert hoe ze hem met haar mond moet oppakken. Vijf dagen per week is er een oppas. Maar het blijkt te zwaar voor één persoon om haar te helpen. En altijd weer is er de starende buitenwereld. (Herhaling van 3 oktober 2001.)
Human - ca. 23.00 uur

Wat doen wij met onze ouders?

18 april - Ned.3
Thema-avond over hoe de babyboomgeneratie omgaat met de dilemma's rond de zorg voor hun steeds ouder wordende ouders. Drie uur lang documentaires, reportages, animaties en opinies.
VPRO - 21.00 uur

Hands on mum

22 april - Ned.1
Twee jaar zijn er inmiddels verstreken sinds de geboorte van Alisons zoontje Parys. De eerste problemen variërend van het verwisselen van luiers, voeden en het omgaan met vermoeidheid hebben plaatsgemaakt voor nieuwe. Parys is een nogal extrovert, assertief en bij tijd en wijlen behoorlijk onhandelbaar jongetje.

Voor een moeder zonder armen een behoorlijke last. Human - ca. 23.00 uur

RADIO

Het ei van Erasmus

Zaterdags - 747 AM
Actuele humanistische activiteiten en thema's. Samenstelling: Bert Boelaars
Human - 15.50-16.00 uur

Onze man in Duitsland

29 feb., 7 en 14 maart - 747 AM
Driedelige serie over Nederlandse diplomatieke vertegenwoordiging in Duitsland, verteld door oud-ambassadeurs, attachés en gezantschapssecretarissen. Aanleiding is de opening van de nieuwe Nederlandse Ambassade in Berlijn.
VPRO 10.02 uur

Het Bureau

Elke werkdag - 747 AM
Vanaf 2 april begint het feuilleton Het Bureau, naar de boeken van J.J. Voskuil. Tot die tijd zendt de VPRO Wachten op het Bureau uit. Daarin heeft Klaas Vos dagelijks contact met een bureau/kantoor in Nederland om er de stemming te peilen. VPRO - 12.45-13.00 uur

FILM

'God woont in de bergen'

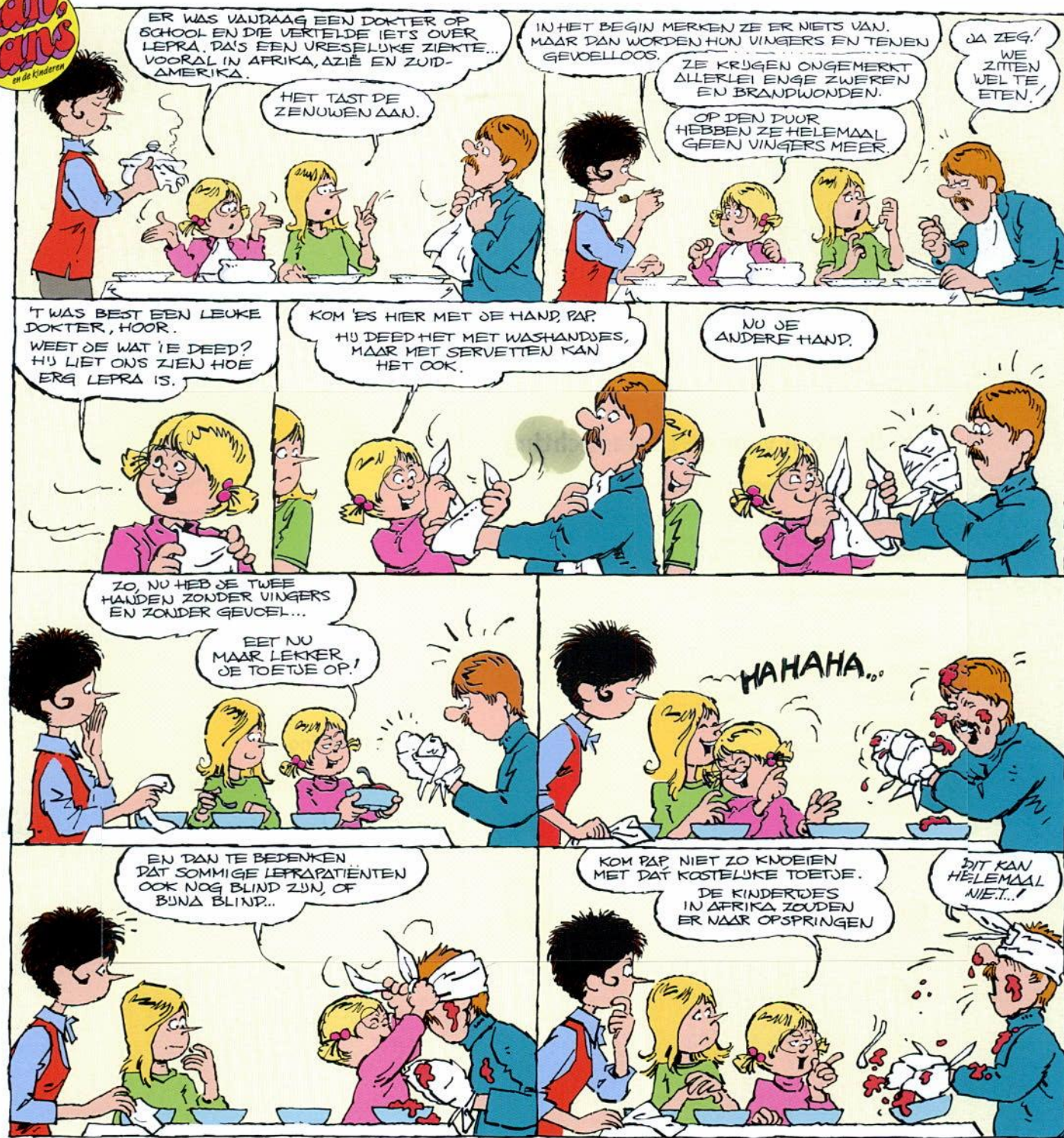

De 8200 meter hoge berg Cho Oyu in Nepal is in de documentaire 'Nima Temba Sherpa' het doel van een zware expeditie. Nima Temba Sherpa en zijn zeven broers wonden vroeger op het platteland, maar daar was geen werk. Alleen Nima's ouders en een broer wonen daar nu nog. De anderen zijn allemaal naar Kathmandu verhuisd om hun geld te verdienen met expedities en toeristische trektochten. Op zijn twaalfde begon Nima met werken voor expedities. Eerst als drager, daarna als keukenhulp en inmiddels is hij al zeventien jaar sherpa, leider. Documentairemaakster Margriet Verhoef maakte een portret van Nima. Ze filmde hem in zijn geboortedorp, met zijn gezin in zijn huidige woonplaats Kathmandu en tijdens zijn derde beklimming van de Cho Oyu. Twee van de leden van het Australische team waarvan hij de gids is hebben het zwaar. Een van hen relateert hijgend: 'Die berg is er volgend jaar ook nog wel'. Toch gaan ze door. De Australische klimmers komen niet

veel aan het woord, maar ze vormen wel een groot contrast met de cultuur van de sherpa's. Nima kiest er bij aankomst in het tweede kamp voor om terug te keren, hij voelt zich ziek. 'Ik heb ook nog een gezin waar ik aan moet denken.' Als sherpa's wél de top bereiken, is het voor hen makkelijker om de volgende keer werk te krijgen, vertelt Nima. Maar toch doen ze het gevaarlijke werk niet om een held te worden. Ze doen het alleen voor hun inkomen. Nima's zoon gaat in Kathmandu naar school. 'Als mijn zoon een goede opleiding krijgt, hoef ik hem later niet in de bergen te laten klimmen.' De documentaire geeft, omdat ze is gemaakt vanuit het perspectief van de sherpa, een mooie inkijk geeft in de Nepalese cultuur. In het basiskamp op de Cho Oyu, op 5650 meter hoogte, is een altaar gemaakt waarvoor gebeden wordt. De kleurige vlaggetjes wapperen er in de wind. 'We kennen dit gebied niet', zegt Nima, 'en God woont in de bergen. Daarom vragen we hem om hulp.'

'Nima Temba Sherpa' draait vanaf 11 maart in veertien filmtheaters, o.a. in Amsterdam (Kriterion en Rialto), Breda (Chassé Cinema), Groningen (Images), Nijmegen (Lux) en Utrecht ('t Hoogt)

Josephine Krikke

De auteursrechten van Jan, Jans en de kinderen berusten bij Sanoma Uitgevers te Hoofddorp.

Teken ook voor de Leprastichting Giro 50 500

Elk jaar lopen zo'n 600.000 nieuwe leprapatiënten het risico op de afschuwelijke verminkingen waar lepra toe kan leiden. Ik heb het zelf gezien en vastgelegd in mijn strip 'Jan, Jans en de kinderen in Mozambique'. Inmiddels ben ik begonnen met het tekenen van het vervolg: 'Jan, Jans en de kinderen in Suriname'. Ook ú kunt tekenen voor lepra! Vul de antwoordkaart vandaag nog in, stuur 'm op en word donateur. Of stort uw bijdrage op giro 50 500, ten name van de Leprastichting in Amsterdam. Dan helpt u deze vreselijke ziekte te bestrijden.

Steun de Leprastichting en maak kans op een exemplaar van 'Jan, Jans en de kinderen in Mozambique'.

— JAN KRUIS —

Ambassadeur van de Leprastichting

www.leprastichting.nl

De beste in je vak maar geen baan vinden...

Goed opgeleid, veel ervaring.

Je dolgraag nuttig willen maken.

Maar je bent gevlucht.

Je diploma's zijn waardeloos.

Dat is om gek van te worden.

Dan heb je net dat duwtje nodig.

Van iemand die je wegwijs maakt.

Die advies geeft, je begeleidt.

Die niet *praat* over integratie,

maar er werk van maakt.

Eén van de mensen

van VluchtelingenWerk Nederland.

Wij maken er werk van.

www.vluchtelingenwerk.nl
Giro 123488

VluchtelingenWerk
Nederland